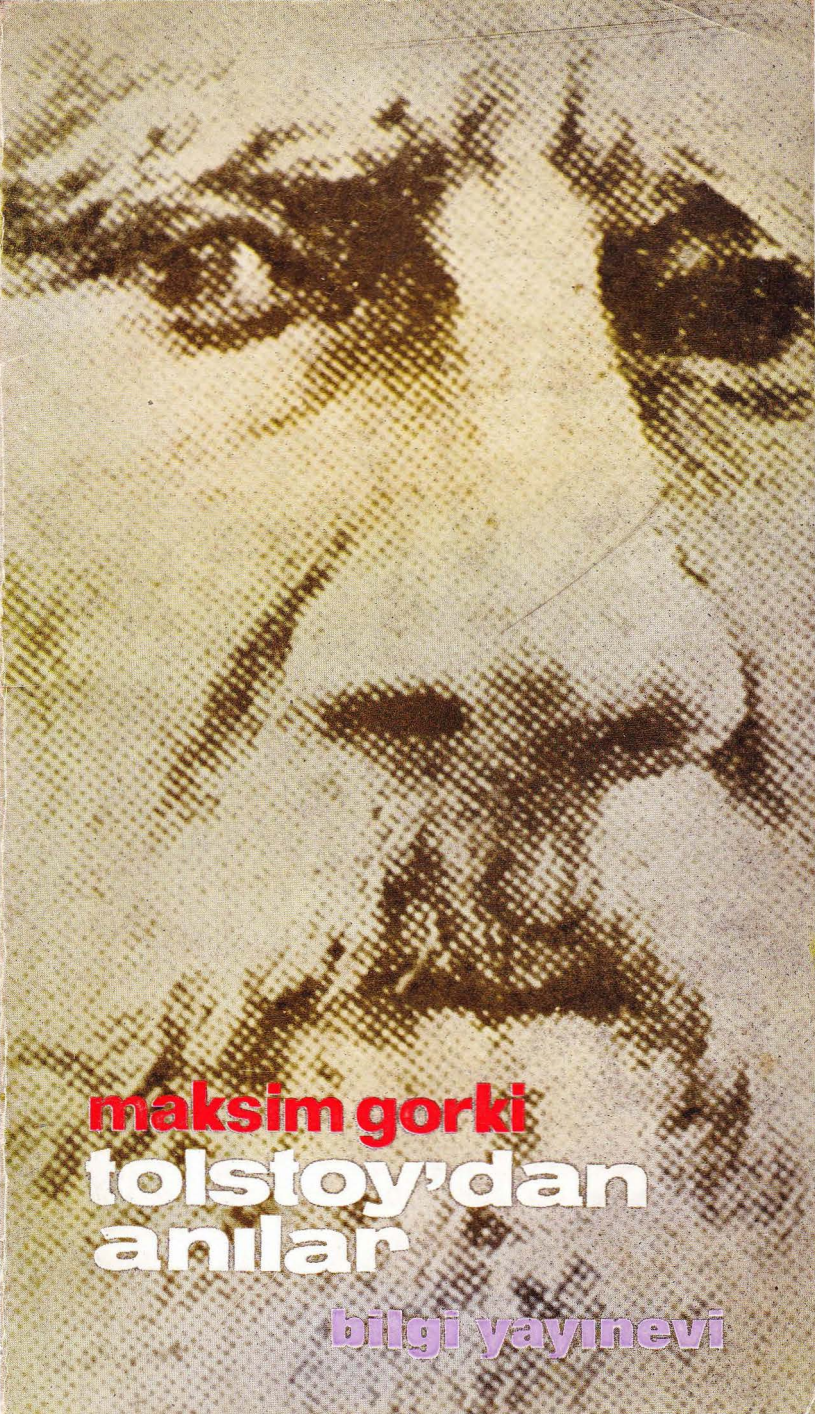

maksim gorki

tolstoy'dan anılar

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI : 53
DENEME, ANI, İNCELEME DİZİSİ : 11

Birinci Basım
Ağustos 1967

BİLGİ YAYINEVİ
Sakarya Caddesi No. 8
Yenişehir, Ankara
Tel.: 17 74 03 - 17 89 30

Maksim Gorki

TOLSTOY'DAN ANILAR

TÜRKÇESİ : AKŞİT GÖKTÜRK

bilgi yayınevi

Kapak Düzeni : Ozan SAĞDIÇ

Başnur Matbaası, Ankara - 1967

ÖNSÖZ

Bu kitapçık, Oleise'deyken, Leo Nikolayeviç'in Kırım'da Gaspra dolaylarında yaşadığı sıralarda yazdığım bölük pörçük notlardan derlenmiştir. Notlar Tolstoy'un ağır hastalığiyle iyileşmesi dönemini kapsar. Kâğıt parçaları üstüne çalakalem karalanmış şeylerdir. Yitirdiğimi sanıyordum, ama geçenlerde bir bölüğünü buldum. Sonra bunlara Leo Tolstoy'un Yassnaya Polyana'dan ayrılışı ile ölümü etkisi altında yazdığım bitmemiş bir mektubu da ekledim. Mektubu o zaman yazılmış olduğu biçimde, tek sözcük bile değiştirmeden yayımlıyorum. Bitirmiyorum, çünkü nedense elimden gelmiyor bu bir türlü.

M. Gorki.

NOTLAR

I

Onu her şeyden daha çok uğraştıran, açıktan açığa kemiren düşünce, Tanrı düşüncesi. Gerçekte bir düşünce değil de, kendisinden daha yukarılarda duyduğu bir şeye karşı çılgınca bir direnme gibi bir şey bu zaman zaman. Dilediğinden daha az konuşuyor bu konuda, ama hep düşünüyor. Bunu, kocamış olmanın bir belirtisi, ölüm-öncesi bir önsezi saymak çok güç — hayır, bana kalırsa, çok ağır basan insanca gururundan doğan bir şey bu — biraz da — onuruna yedirememekten: Leo Tolstoy olarak, bir salgın mikrobu karşısında eğilmeyi onuruna yediremiyor. Bilgin olsaydı, en başarılı varsayımları ortaya atardı yüzde yüz, büyük buluşlar yapardı.

II

Elleri olağanüstü — güzel değil, şişkin damarlarla düğüm düğüm, ama eşsiz bir anlamla, yaratma gücüyle dolu. Leonardo da Vinci'nin elleri böyleydi belki. Böyle ellerle başaramıyacağı şey yoktur insanın. Kimileyin, konuşurken parmaklarını oynatır, yavaş yavaş yumruğunu sıkar, sonra birden açıverir elini, güzel, dopdolu bir söz söyleyiverir. Bir Tanrı gibi. Ama bir Olimposlu, ya da bir İbrani tanrısı değil, «altın bir ıhlamurun dibinde, akçaağaçtan tahtına kurulmuş» bir Rus tanrısı. Pek görkemli değil, ama bütün tanrılardan daha kurnaz belki.

III

Sulerzhiski'ye bir kadının sevecenliğiyle davranıyor. Çehov'a sevgisi babaca bir sevgi — bu sevgide bir yaratıcının duyduğu gurur da var — Suler yalnız sevecenlik duyguları uyandırıyor onda, büyücüyü hiç bıktırmazmış gibi görünen, ardı arkası kesilmez bir ilgi, bir kendinden geçiş. Bu duygunun biraz gülünç bir yanı da var belki, geçkin bir kızın bir papağana, küçücük bir fino köpeğine, bir erkek kediye duyduğu sevgi gibi. Suler, garip, bilinmez bir ülkeden gelme, yırtıcılığıyla büyüleyen bir kuş. Onun gibi yüz adam, bir taşra kasabasının hem yüzünü hem de ruhunu değiştirebilir. Yüzünü darmadağın eder, ruhunu da başkaldıran, parlak, direngen bir yırtıcılığın tutkusuyla doldurur. Suler'ı hemencecik, coşkun bir duyguyla seviyor insan, kadınların onu bu denli üstünkörü, böylesine gözü kapalı benimseyivermeleri de beni şaşırtıyor, öfkelendiriyor. Ama bu üstünkörülüğün altında sakınganlık gizlidir belki. Suler'ın sağı solu belli olmaz. Yarın ne yapacağı bilinmez. Bakarsınız bir bomba atar, ya da bir içkievi çalgıcıları topluluğuna katılır. Üç ömre yetecek bir enerjisi, bir yaşama ateşi var — iyice kızdırılmış demir gibi, kıvılcımdan terler saçıyor sanki.

IV

Goldenweiser Chopin'den parçalar çaldı, Leo Nikolayeviç şöyle dedi dinledikten sonra: «Küçük bir Alman prensi: 'Nerede köleleriniz olmasını isterse-

niz, orada müziğe elinizden geldiğince çok önem vermelisiniz' demiş. Doğru bir düşünce bu, doğru bir gözlem — müzik kafayı köreltiyor. Özellikle Katolikler sezinlemekte bunu; tabii bizim rahipler kilisede Mendelssohn işitmeye yanaşmıyacaktır. Tula'lı bir rahip, İsa'nın, Yahudi tanrının bir Yahudi kadından doğma oğlu olmakla birlikte, Yahudi sayılamıyacağını kesinlikle söyledi bana — anasıyla babasının Yahudiliğini kabul ediyordu, ama gene de 'olamaz' diyordu. Sordum: 'Peki nasıl olur öyleyse?...' Omuzlarını silkerek: 'Anlaşılmayan giz de bu ya işte.' dedi.»

V

«Aydın bir kişi, daha on ikinci yüzyılda yiğitçe 'çağımızda mucize diye bir şey yoktur' diyen Galiçya Prensi Vladimirko gibidir. Bu söz üzerinden altı yüz yıl geçti, bütün aydınlar birbirlerine hiç aralıksız: 'Mucize diye bir şey yoktur, Mucize diye bir şey yoktur' deyip duruyorlar. Öte yandan bütün insanlar da mucizeye inanıyor, tıpkı on ikinci yüzyılda inandıkları gibi.»

VI

«Azınlık, geri kalan her şeyi elde etmiş olduğu için gereksinir Tanrı'yı, çoğunluk ise hiç bir şeyi olmadığı için.»

Ben daha başka türlü söyleyeyim: çoğunluk ödleklikten dolayı inanır Tanrı'ya, ruhundaki olgunluktan dolayı inanan, birkaç kişidir ancak.

VII

Bana Budist yazmalarını okumamı salık verdi. Budizmden, İsa'dan aşırı bir içlilikle söz eder her zaman. Özellikle İsa'yla ilgili konuşmaları her zaman yoksul, coşkudan uzak şeyler; sözleri duygudan, gerçek ateşin kıvılcımlarından yoksun. Bence, İsa'yı gösterişsiz, acınmaya hak kazanmış biri olarak görüyor, arasıra O'na hayranlığını belirtiyorsa da, sevdiğini sanmıyorum pek. Sanki kafasına bir şey takılıyor hep: İsa bir Rus köyüne gelmiş olsaydı, kızlar O'nunla alay ederlerdi belki.

VIII

Bugün Büyük Dük Nikolay Michailoviç Tolstoylardaydı, gerçekten de çok değerli bir adam. Davranışı alçak gönüllü; çok da az konuşuyor. Sevimli gözleri, güzel bir yapısı, yumuşak eylemleri var. Leo Nikolayeviç ona okşar gibi gülümsüyor, bir Fransızca konuşuyordu, bir İngilizce. Bir ara da Rusça şöyle dedi:

«Karamzin Çar için yazdı, Soloviov'un yazdıkları hem uzun, hem sıkıcıdır, Kluçevski ise kendi eğlencesi için yazdı. Kurnaz adam Kluçevski: ilk bakışta övdüğü sanısına kapılırsınız, ama okudukça suçlandırdığını görürsünüz.»

Birisi Zabyelin'in adını andı.

«O iyidir bak. Amatör bir toplayıcı, yararlı olsun olmasın her önüne geleni toplar. Yiyecekleri öyle bir anlatır ki hiç şöyle doyasıya bir yemek yememiş sanırsınız; ama çok, çok eğlendiricidir.»

IX

Bütün yaşamları boyunca demir çarık, demir asa yeryüzünü dolaşan, bir manastırdan ötekine, bir ermişten ötekine koşan, herkese, her şeye alabildiğine yabancı, yersiz yurtsuz gezginleri andırıyor. Ne yeryüzü onlar içindir ne de Tanrı. Tanrı'ya yalvarışları alışkanlıktandır, için için bir öfke duyarlar O'na — neden kendilerini yeryüzünün bir ucundan ötekine sürer böyle? Ne için?. Öbür insanlar birer kütüktür, köktür, taştır yolun üstünde; kişiyi tökezletir, kimileyin incitirler. Onlarsız da yapabilir kişi, ama apayrı oluşuyla başka birini şaşırtması, başkalığını göstermesi hoştur arasıra.

X

«Prusya kıralı Friedrich çok doğru söylemiş: 'Herkes kendini kendince kurtarmalıdır.' Bir yerde de: 'İstediğinizce karşı konuşun, ama buyruk dinleyin' demiş. Öte yandan, ölürken de: 'Köleleri yönetmekten usandım.' demekten kendini alamamış. Sözde büyük adamlar, hep çelişmelerle doludurlar: bu, bütün öbür delilikleriyle birlikte hoş görülür. Oysa çelişiklik delilik değildir. Bir deli dikbaşlıdır, ama kendi kendini nasıl çeleceğini bilmez. Evet, garip bir adamdı Friedrich: Almanlar arasında en iyi kıral diye ün salmıştır, gene de katlanamıyordu onlara; Goethe ile Wieland'dan bile tiksiniyordu.»

XI

«Romantisizm, gerçeğin gözlerine doğrudan doğruya bakabilmekten duyulan korkudan doğar»,

dedi Balmont'un şiirlerinden söz ederken. Suler, bu düşüncesine katılmadı, heyecandan sürçen diliyle, duya duya birkaç şiir daha okudu.

«Bunlar, Liovuşka, şiir değil; bunlar şarlatanlık, saçmalık, ortaçağda dendiği gibi, sözcüklerin anlamsızca bir araya dizilişi. Şiir, sanatsız şiirdir; Fet :

Ne diyeceğimi kendim de bilmiyorum.
Tek bildiğim türkümün oluştuğudur.»

derken, içten, gerçek, herkesçe anlaşılabilen bir şiir duygusunu dile getiriyordu. Köylü de ozanlığını sezinlemez — oh, oy, ah, ay — derken gerçek bir türkü çıkıverir ortaya, ta derinden, tıpkı bir kuşun türküsü gibi. Sizin bu yeni ozanlar hep yapmacıklarla uğraşıyorlar. Kimi Fransız uydurmaları vardır, budalaca şeyler, **articles de Paris** derler adına — işte sizin koşuk düzücülerin yaptığı da bu. Nekrassov'un içler acısı koşukları da baştan sona yapmacık.»

«Peki ya Béranger?» diye sordu Suler.

«Béranger — onun durumu bambaşka. Fransızlarla bizim aramızda ne benzerlik var? Fransızlar şehvete düşkündür; onlarca tenin yaşamı ruhun yaşamından daha önemlidir. Bir Fransız için kadın her şeydir. Yıpranmış, güçten kesilmiş bir ulus. Doktorlar bütün veremlilerin şehvete düşkün olduğunu söylerler.»

Suler kendine özgü tezcanlığıyle hemen tartışmaya başladı, gelişigüzel bir sözcükler seliyle boşanıverdi. Nikolayeviç ona baktı, sonra yayvan bir gülümsemeyle :

«Bugün huysuzluğun üstünde, evlenme çağına ulaşmış ama sevgili bulamamış bir kız gibisin.»

XII

Hastalık daha da kuruttu onu, ondan bir şeyi yaktı tüketti. İçin için daha ışıklı, daha seçik, her şeyden elini eteğini çekmiş görünüyor. Gözleri daha da keskin, bakışları işleyici. Can kulağıyle dinliyor, unutmuş olduğu bir şeyi anımsıyor sanki, ya da yepyeni, bilinmeyen bir şey bekliyor. Yassnaya Polyana'da, her şeyi bilen, öğreneceği hiç bir şey kalmamış bir kimse gibi görünürdü bana — her sorunun karşılığını bulmuş bir adam.

XIII

Balık olsaydı yalnız okyanuslarda yüzerdi herhalde, dar denizlere, hele yeryüzü ırmaklarının sığ sularına hiç uğramazdı. Çevresinde, şurda burda duran ya da ileri geri sıçrayan küçük balıklar: söylediği şeyler onları ilgilendirmez, onlara gerekli değildir, sususu ise onları korkutmaz, kımıldatmaz Ama sususu bu dünyadan kovulmuş gerçek bir yalnızınki gibi etkili. Gerçi belli konularda bir hayli, hem de göreviymiş gibi konuşuyor, ama sususunun daha da büyük olduğunu duyuyor insan. Birtakım şeyleri insan başkalarına söyleyemez. Kendisinin de korktuğu kimi düşünceleri var şüphesiz.

XIV

Birisi İsa'nın vaftiz-oğlu öyküsünün çok güzel bir örneğini yollamış ona. Suler'a, Çehov'a yüksek

sesle okudu — okuyuşu şaşırtıcı güzellikteydi. Özellikle, cinlerin toprak ağalarına işkence edişi eğlendirmişti onu. Ben pek hoşlanmamıştım bu durumdan. Davranışı yapmacık olamazdı, ama içten olması daha da kötüydü.

Sonra:

«Köylüler ne güzel öykü yaratıyorlar. Her şey yalın, az söz, alabildiğine geniş duygu. Gerçek bilgelik az söz gerektirir; örneğin, 'Tanrı bize acısın.'»

Gene de acı bir öykü bu.

XV

Bana duyduğu ilgi etnolojik. Onun gözünde ben, tanımadığı bir soydan gelme bir varlığım — hepsi bu.

XVI

Ona «Boğa» adlı öykümü okudum. Bir hayli güldü, sonra «dil kurnazlıkları» konusundaki bilgimi övdü.

«Ama sözcükleri kullanışın ustaca değil; sizin o köylülerin hepsi de büyük bir ustalıkla konuşur. Gerçek yaşamalarında söyledikleri, budalaca, tutarsız şeylerdir, bir köylünün ne demek istediğini ilk çırpıda anlayamazsınız. Ama bile bile yaparlar bunu; sözlerinin budalalığı altında, karşılarındaki kimsenin kafasından geçenleri açığa vurması isteği gizlidir. İyi bir köylü kendi kafasından geçeni hiç bir zaman hemen belli etmez: Bir çıkar sağlamaz bu çünkü kendisine. Bir budalaya insanların açıkça,

gizlisiz kapaksız yaklaştıklarını bilir, istediği de budur işte. Karşısında hiç bir saklınız gizliniz olmadan durursunuz, bütün güçsüz yönlerinizi bir anda görüverir. Kuşkuludur; içinden geçen gizli şeyleri karısına bile söylemekten korkar. Ama siz köylülerin her öyküsünde her şey açılıveriyor: bir evrensel bilgelik kurul'u sanki. Hepsi de özdeyişlerle konuşuyor; bu da gerçek yaşamdan uzak bir şey: özdeyişler Rusçanın yapısına uygun değildir.»

«Peki ya atasözleriyle deyimler?»

«Bu başka bir şey. Onlar bugünün ürünleri değil.»

«Ama siz kendiniz de çoğunlukla özdeyişlerle konuşuyorsunuz.»

«Hiç bir zaman. Bu konuda da her şeyi örtbas etmeye çalışıyorsun gene; hem doğayı hem de insanları — özellikle insanları. Lieskov da böyle yapardı, ona buna öykünen, kılı kırk yaran, şimdi hiç kimsenin okumadığı bir yazar. Hiç kimsenin seni etkilemesine göz yumma, hiç kimseden de korkma, işte o zaman başarılısın.»

XVII

Bana okuyayım diye verdiği günlüğünde garip bir özdeyişle çarpıldım: «Tanrı benim isteğimdir.»

Bugün kitabı geri verirken, bunun ne demek olduğunu sordum.

«Bitmemiş bir düşünce», dedi, kısık gözlerle sayfaya bakarak. «'Tanrı benim O'nu bilme isteğimdir' demek istiyordum belki... Hayır, hayır o da değil...» Gülmeye başladı, kitabı dürüp tomar yapa-

rak gömleğinin kocaman cebine soktu. Tanrı'yla çok şüpheli ilişkileri var; bu bana «bir inde iki ayı»yı anımsatıyor hep.

XVIII

Bilim üstüne :

«Bilim, şarlatan bir simyacının yaptığı bir altın çubuktur. Yalınlaştırıp herkese maletmek istersiniz: bakarsınız ki bir sürü kalp para basmışsınız. İnsanlar o paraların gerçek değerini görünce, size bir borçluluk duymayacaklardır.»

XIX

Yussopor Park'ta yürüdük. Moskova'daki yüksek tabakanın görenekleri üstüne çok güzel konuştu. Kocaman bir Rus köylü kadını çiçek yatakları üstünde çalışıyordu, yere eğilmiş, fildişi bacaklarını gösteriyor, kımıldadıkça beş okkalık göğüsleri inip inip kalkıyordu. Uzun uzun baktı.

«O gösterişli yaşayış, o tantana, bu kocaman heykel gibi gövdelere borçludur varlığını. O yaşayış, köylü kadınlarla erkeklerin yalnız emeği, yalnız ödedikleri vergi üzerine değil, gerçekte kanları üstüne kurulmuştur. Arasıra şu gördüğün kadana gibi kadınlarla evlilikleri olmasaydı, kökü çoktan kurumuştu yüksek tabakanın. İnsanın, benim zamanımdaki gençlerin yaptığı gibi, gücünü alabildiğine harcaması cezasız kalmaz. Ama yaban tohumlarını saçıp tükettikten sonra birçoğu köle kızlarla evlendiler, gürbüz bir soy türettiler

böylece. Bu anlamda da köylü gücü kurtardı onları. Bu güç dörtbir yanımızda. Yüksek tabakanın yarısı, kendi gücünü kendi içinde tüketmek zorunda kalır hep, öbür yarısı da köylü kanıyle karıştırarak, köylü kanını sulandırır, yayar. İyi bir şey bu.»

XX

Kadınlar konusunda seve seve bir hayli konuşuyor, bir Fransız romancısı gibi tıpkı, ama her zaman bir Rus köylüsünün kabalığıyla. Önceleri pek hoşlanmazdım bu huyundan. Bugün Badem-Parkı'nda Anton Çehov'a sordu :

«Çok zamparalık yaptın mı gençliğinde?»

Anton Pavloviç, şaşkın bir gülümsemeyle, küçük sakalını çekerek anlaşılmaz bir şey mırıldandı. Leo Nikolayeviç denize bakarak:

«Ben durmak dinlenmek bilmezdim...» dedi.

Bunu pişman bir sesle, tümcesinin sonuna da kaba bir köylü sözcüğü ekleyerek söyledi. Bu sözcüğü ne büyük bir yalınlıkla kullandığı ilk olarak dikkatimi çekti, daha uygun düşecek bir sözcük bilmiyordu sanki. Yontulmamış dudaklarından dökülen bütün bu tür sözcükler, bir yalınlık, doğallık taşıyor, o askerce kabalıktan, bayağılıktan uzaklaşıyordu. Kendisiyle ilk karşılaşmamı, «Varienka Ollessova» ile «Yirmi altı ve Bir » üstüne konuşmalarını anımsıyorum. Alışılmış açıdan görülürse, bütün söyledikleri kabasaba bir söz kalabalığıydı ancak. Şaşakalmıştım, biraz da alınmıştım üstelik. Başka türlü bir dilden anlamayacağımı düşünüyor sanmıştım. Şimdi anlıyorum: Budalaca bir şeydi alınmak.

XXI

Selvilerin gölgesinde taş bir sekiye oturmuş, zayıf, ufak tefek, ağarmış görünüyordu, ama gene de, bir ispinozun ötüşünü ıslıkla yansılayarak eğlenirken, biraz yorgun düşmüş bir Sabaoth'u (1) andırıyordu. Kuş, sık yaprakların kuytu karanlığında ötüyordu: o da yukarılara bakıyor, keskin küçük gözlerini kısarak, bir çocuğunki gibi büzülmüş dudaklarıyla, beceriksizce yansılıyordu.

«Ne çılgın bir küçük yaratık. Amma da öfkeli. Ne kuşudur bu?»

İspinozdan, bu kuşun özelliği olan kıskançlığından söz ettim ona.

«Bütün bir yaşam boyunca tek türkü» dedi, «ama gene de kıskanç. İnsanoğlunun ise yüreğinde binlerce türkü var, gene de hoş görülmüyor kıskançlığı; haksızlık değil mi bu?» Tatlı tatlı, kendi kendine sorular sorar gibi konuşuyordu. «Bir erkeğin bir kadına, o kadının, kendisiyle ilgili olarak bilmesi gereken şeylerden daha fazlasını söylediği anlar vardır. Erkek söyler, sonra da unutur, ama kadın unutmaz. Kıskançlık, insanın ruhunu küçük düşürme korkusundan, hor görülme, gülünç olma korkusundan doğar belki de. Bir erkeği ...inden tutan kadın değil, ruhunun ...inden tutan kadın tehlikelidir.

Bu sözleriyle «Kröyçer Sonat» arasındaki çelişmeyi gösterdiğimde, apansız bir gülümsemenin parıltısı, sakalları arasından ışıyıverdi, sonra ekledi :

«Ama ben ispinoz değilim.»

---

(1) Tevrat'ta adı geçen İbrani savaş tanrısı (Ç).

«İnsan depremlerden, salgınlardan, hastalık yıkımlarından, bütün ruhsal bunalımlardan kurtuluyor, ama kurtulamadığı gelmiş geçmiş en korkunç tragedya, yatak odası tragedyası olmuştur, gelecekte de böyle olacak.» dedi.

Bunu söyler söylemez, utkuyla gülümsedi: zaman zaman, son derece çetin bir şeyin üstesinden gelmiş, ya da üzerinden uzun süredir kendisini hırpalayan keskin acının yükü birden kaldırılıvermiş bir insanın rahatlamış, yayvan gülümsemesi beliriyor yüzünde. Her düşünce bir kene gibi yapışıyor ruhuna; ya hemen koparıp atıyor bu keneyi, ya da kanının emilmesine göz yumuyor, sonra emdiği kanla iyice şişen kene, kendiliğinden düşüveriyor.

* * *

Suler ile bana «Sergius Baba»nın yıkılış sahnesinin değişik bir örneğini okudu — amansız bir sahne. Suler somurtarak durgunlaştı.

«Ne o, beğenmedin mi?» diye sordu Leo Nikolayeviç.

«İnsanca değil hiç, sanki Dostoyevski'den. Kötü bir kız, göğüsleri de buruşuk pide gibi; daha bilmem neler. Neden daha güzel, daha diri bir kadınla yatmıyor adam öyleyse?»

«Öylesi haklı gösterilemiyecek bir günah olurdu; şimdiki durumda, kıza duyulan acımayla hak yerini buluyor. Kim ister onu bu haliyle?»

«Bilemiyeceğim...»

«Bilemediğin birçok şey var Liovuşka: anlayışın kıt biraz...»

O sırada Andrey Lvoviç'in karısı içeri girdi, konuşma kesildi. Kadınla Suler dışarı çıkarlarken

Leo Nikolayeviç bana: «Leopold tanıdığım en temiz adam. Böyledir o işte: bir kötülük yapmışsa, birisine acıdığından dolayı yapmıştır ancak.»

XXII

Çoğunlukla Tanrı'dan, köylülerden, kadınlardan söz açıyor, edebiyata pek seyrek değiniyor, binde bir, sanki edebiyat yabancısı olduğu bir şey. Kadınlara amansız bir düşmanlık besliyor bence, onları cezalandırmaktan hoşlanıyor. Ancak, bir Kittie, bir Nataşa Rostov gibiler, sınırlı olmayan yaratıklar için davranışı değişiyor. Alabileceği bütün tadları almayı başaramamış bir erkeğin düşmanlığı bu, ya da ruhun «gövdenin aşağılık dürtülerine» karşı düşmanlığı. Ama gene de düşmanlık işte, soğuk bir şey, **Anna Karenin**'deki gibi. Pazar günü Çehov ve Yelpatievski Ile Rousseau'nun **İtiraflar'ı** üzerine konuşurken «gövdenin aşağılık dürtüleri» konusunda çok güzel şeyler söyledi. Suler, söylediklerini not etti, sonra kahve pişirirken bunları ispirto ocağında yaktı. Daha önce de bir kez Leo Nikolayeviç'in İbsen'le ilgili düşüncelerini yakmıştı; Leo Nikolayeviç'in, bir bakıma V. V. Rosanov'un düşüncelerini benimseyerek, düğün töreninin simgesel anlamı konusunda pek dinsizce şeyler söylediği konuşmanın notlarını da toptan yitirmişti.

XXIII

Sabahleyin Feodosia'dan birkaç «stundist» (1)

(1) Rusya'da bir Protestan mezhep, bu mezhebe bağlı kimse. (Ç)

Tolstoy'u görmeye gelmişler, bütün gün coşkunlukla o gelen köylüleri anlattı durdu.

Öğle yemeğinde : «İkisi de öyle güçlü öyle gürbüz adamlardı ki; biri: 'Çağrılmadan çıkıp geldik,' öteki de 'Tanrı yardım ederse dayak yemeden gideriz' dedi,» diye anlattı, sonra her yanını sarsan çocukça bir kahkaha koyverdi.

Yemekten sonra balkonda :

«Pek yakında halkın dilini hiç anlamaz olacağız artık. Şimdi, 'gelişme kuramı,' 'tarihte bireyin rolu' 'bilimin evrimi' deyip duruyoruz; bir köylü ise: 'Torbada biz saklanmaz,' diyor bütün o kuramlar, tarihler, evrimler acınacak gülünçlüktedir, çünkü halk onları ne anlar ne de gereksinir. Ama köylü bizlerden daha güçlüdür; yaşama gücü daha büyüktür. Atzur oymağının başına gelenler bizim de başımıza gelecek bu gidişle. Bir bilgine şöyle bir haber gelmişti bu oymakla ilgili: 'Bütün Atzurlar ölüp gitmiş, ama burada bir papağan var, dillerinden birkaç sözcüğü biliyor.'»

XXIV

«Kadın, gövdesiyle erkekten daha içtendir, ama kafasıyla yalan söyler. Hem yalan söyleyince kendi de inanmaz; Rousseau yalan söyledi ama inandı da.»

XXV

«Dostoyevski deli kahramanlarından birini, inanmadığı bir amaca çalışmış olduğu için, hem

kendi kendinden hem de başkalarından öç alarak yaşayan bir kişi diye betimliyor. Kendini düşünerek yazmıştır bunu: aynı sözü kendisi için de söyleyebilirdi.»

XXVI

«Kilisede kullanılan sözlerin kimisi şaşılacak ölçüde anlamsız: örneğin, şu sözün anlamı nedir: 'Yeryüzü ve üstündeki her şey Tanrı'nındır'? Kutsal Kitap değil, bilimsel maddeciliğin yaygın bir türü bu.»

«Ama bir yerde açıklamıştınız bu sözü,» dedi Suler.

«Birçok şey açıklanmıştır... Bir açıklama her şeyi kapsamaz.»

Küçük, kurnaz bir gülümseyiş belirdi yüzünde.

XXVII

Güç sorular sorarak takılmayı pek sever:

Kendinle ilgili düşüncelerin nelerdir?

Karını seviyor musun?

Ne dersin, oğlum Leo'da iş var mı?

Sophie Andreyevna'yı (1) nasıl buluyorsun?

Bir kez de, «Beni seviyor musun Aleksey Maksimoviç?» diye sordu.

Bir «Boğatır»ın takılganlığıydı bu: Vaska Buslayev (2) gençliğinde böyle yaramazca şakalar ya-

(1) Tolstoy'un karısı.

(2) Çocuk gibi yırtıcı, dikbaşlı bir Rus masal kahramanı.

parmış. Deniyor, hep bir şeyler sınıyor, savaşa hazırlanıyor sanki. İlginç bir şey bu, ama benim hoşuma gitmiyor pek. O bir şeytan, bense bir çocuk ancak; beni kendi halime bırakmalı.»

XXVIII

Köylü her şeyden önce pis koku demek belki ona göre. Her zaman duymakta bunu, ister istemez belirtmekte.

Dün akşam, General Kornet'in karısıyla kavgamı anlattım ona. Gözünden yaş boşanıncaya dek güldü, gülmekten böğrüne sancılar girdi, inledi, sonra yüksek sesle bağırdı gene :

«Kürekle! Kıçına kıçına kürekle ha? Tam kıçının üstüne! Kürek büyük müydü bari?»

Bir ara durakladıktan sonra, ciddî bir sesle : «Ona böyle davranmış olman gene de iyi yüreklilik. Başkası olsa kafasına indirirdi o küreği. Çok iyi davranmışsın! Peki, seni istediğini anlamış mıydın?»

«Anımsamıyorum. Anlamış olduğumu da sanmıyorum pek.

«Evet! Ama apaçık bir şey bu. Elbette istiyordu seni.»

«Böyle bir şey bence önemli değildi o zaman.»

«Önemli olsun olmasın, aynı kapıya çıkar. Açıkcası, yüksek bir hanıma uşaklık etmek, senin becerebileceğin bir iş değil pek. Senin yerinde her kim olsa, bu durumdan yararlanarak varlıklı bir toprak sahibi oluverir, iki sarhoştan biri olarak da sonuçlandırırdı bu işi.»

Bir sessizlikten sonra: «Garipsin — darılma ama çok garipsin. Kötü bir adam da olabileceğin yerde iyi huylu biri olman şaşılacak şey... Evet, kötü bir adam da olabilirdin... Güçlüsün... İyi bir şey bu...»

Gene bir sessizlikten sonra, düşünceli düşünceli ekledi: «Senin kafanı bir türlü anlamıyorum — çok karışık bir kafa — ama yüreğin ince sezişli... evet, ince sezişli bir yürek.»

NOT — Kazan'dayken kapıcı-bahçıvan olarak General Kornet'in karısının hizmetine girmiştim. Bir Fransız kadınıydı, generalden dul, genç, tombul, küçük bir kız gibi ufacık ayaklı. Gözleri şaşılacak güzellikte, kımıl kımıl, her zaman doymak bilmez bir uyanıklıkta. Sanırım evlenmeden önce sokak satıcısı, ya da aşçı, belki de bir sokak kadınıymış. Sabah erkenden kafayı çeker, geceliğinin üstüne geçirdiği portakalrengi sabahlığı, ayağında keçi derisinden tatar terlikleri, yele gibi gür saçlarıyle avluya inerdi. Dağınık saçları al yanaklarına, omuzlarına dökülürdü. Genç bir cadı! Bir yandan Fransız şarkıları mırıldanır bir yandan da benim çalışmamı gözleyerek bahçede dolaşır, ikide bir mutfak penceresine yanaşarak seslenirdi:

«Pauline, bir şey ver bana.»

'Bir şey' her zaman ayni anlama gelirdi — içinde buzla bir bardak şarap.

Evinin alt katında üç genç kadın otururdu, anneleri ölmüş, Levazım Generali babaları da çekip başka yere gitmiş olan D.G. prensesler. General Kornet'in dul karısı bu kızlardan hiç hoşlanmaz, onlardan kurtulmak için elinden geleni geri komazdı. Rusçası çok kötüydü, ama sövmekte bir araba-

cıya bile taş çıkartırdı. Bu zavallı kızlara karşı davranışından hiç mi hiç hoşlanmıyordum — öylesine üzgün, ürkek, savunmasız görünüyorlardı. Bir öğleden sonra, kızlardan ikisi bahçede dolaşıyorlardı, birden her zamanki sarhoş haliyle generalin dulu beliriverdi, bağırıp çağırmaya başlayarak kızları bahçeden kovdu. Sessiz sessiz uzaklaşmaya başladılar, ama generalin dulu kocaman gövdesiyle parmaklıklı kapıya dikilerek, kapıyı bir tapa gibi tıkadı, sonra da tıpkı bir arabacı gibi, su içercesine küfürler yağdırmaya başladı. Sövmeyi kesip kızlara yol vermesini söyledim kendisine, söylememle parlaması bir oldu :

«Sen ha, biliyorum senin ne mal olduğunu! Geceleri onların penceresinden içeri girdiğini de biliyorum.»

«Kızmıştım, omuzlarından yakaladığım gibi, kapıdan öteye sürükledim, ama elimden kurtularak karşıma geçti, giysisinin düğmelerini çabucak çözdü, eteklerini kaldırarak bağırdı :

«Ben o sıçanlardan daha güzelim.»

Bunun üzerine iyice tepem atmıştı. Boynundan yakaladığım gibi çeviriverdim, küreğimi kalçasına indirmeye başladım, parmaklıklı kapıdan fırladı, avlunun bir ucundan öbür ucuna koşarak, büyük bir şaşkınlıkla üç kez bağırdı: «Oo! oo! oo!»

Sonra sırdaşı Pauline'den pasaportumu aldım — Pauline de içkicinin biriydi, ama çok düzenci bir kadındı — çıkınımı koltuğumun altına vurdum, ordan ayrıldım; generalin dulu, elinde kırmızı bir mendil, pencerede durmuş bağırıyordu :

«Polis çağırmayacağım — bağışladım — bana bak geri dön — korkma.»

XXIX

Tolstoy'a sordum: «Doktorların binlerce, yüz binlerce insanı yok ettiklerini söyleyen Poznyshiev'in (1) düşüncesine katılıyor musunuz?»

«Çok mu istiyorsun bilmeyi?»

«Evet, çok.»

«Öyleyse söyliyeyim.»

Sonra başparmaklarını oynatarak gülümsedi.

Öykülerinden şarlatan bir köy baytarı ile bir doktoru karşılaştırmasını anımsadım:

«Köy baytarlarının kullandığı 'bıcılgan', 'kelebek hastalığı', 'kan alma' gibi deyimlerle doktorların kullandığı sinirler, romatizma, organizma vb. gibi sözler aynı şey değil mi?»

Bu satırlar Jenner'den, Behring'den, Pasteur'den sonra yazılmıştı. Tersliğin ta kendisi bu!

XXX

Kâğıt oyununa böylesine düşkün oluşu ne garip. Ağırbaşlılıkla, tutkuyla oynuyor. Kâğıt çekerken elleri sinirli sinirli titriyor, sanki cansız karton parçaları değil de tuttuğu, canlı birer kuş.

XXXI

«Dickens ustaca bir söz etmiş: 'Yaşam, belli koşullarla verilmiştir bize, sonuna değin yiğitçe da-

(1) **Kröyçer Sonat**'da.

yanmamızı ister bu koşullar. 'Genellikle, içli, çok konuşan, pek usta olmayan bir yazardı; ama bir romanın nasıl kurulacağını herkesten daha iyi bilir, hele Balzac'tan çok daha iyi bilir. Birisi: 'çok kimselerde yazmak tutkusu vardır, ama sonradan pek azı yazdıklarından utanç duyar' demiş. Balzac utanmadı, Dickens da; hem ikisi de bir sürü kötü kitaplar yazdı. Balzac gene de bir dâhidir. Ya da, hiç değilse, yalnız dâhi diye adlandırabileceğimiz biri...»

XXXII

Arasıra bir Volga vaizi gibi, hoşgörüsüz, kibirli biri oluveriyor, ünü bu dünyada çan gibi çınlayan bir kimsede çekilmiyor bu davranış. Dün bana:

«Ben senden daha çok mujik sayılırım, daha iyi duyabilirim bunu.» dedi.

Tanrım, böyle böbürlenmemeli, yapmamalı bunu!

XXXIII

Ona **Ayaktakımı Arasında** adlı oyunumdan birkaç bölüm okudum; can kulağıyla dinledi, sonra sordu:

«Niçin yazdın bunu?»

Dilimin döndüğünce açıklamaya çalıştım.

«Bakıyorum, bir daldan ötekine konuyorsun hep. Üstelik bütün çatlakları, izleri kendi boyanla örtmeye çalışıyorsun. Biliyorsun, Andersen 'Yaldızlar dökülür, geriye domuz gönü kalır' demiş, tıpkı bizim köylülerin 'Her şey gelir geçer, yalnız gerçek

kalır.' dedikleri gibi. Çıkarırken çekeceğin acıyı önceden düşünerek, yapışkan-yakıyı kullanmamak çok daha iyi olur. Sonra, dilin gene çok dolambaçlı, oyunlarla dolu hep, bu iyi şey değil. Daha yalın yazmaya çalışmalısın; insanlar yalın konuşurlar, söyledikleri birbirini tutmaz bile; güzel bir şeydir bu. Bir köylü hiç bir zaman okumuş bir genç bayan gibi, 'Neden dört üçten daha büyük de, dörtte bir üçte birden küçük? diye sormaz. Yapmacığı bırak ne olur.»

Bunları öfkeyle söyledi. Daha doğrusu, okuduğum şeyden hiç hoşlanmamıştı. Bir sessizlikten sonra, gözlerini yüzüme dikerek, düşünceli düşünceli :

«Yaşlı adamın sevimli değil, onun iyiliğine inanamıyor insan. Oyuncu iyi, hiç bir eksiği yok. **Aydınlanmanın Yemişleri**'ni biliyor musun? Benim o öyküdeki aşçı senin oyuncuya çok benzer. Oyun yazmak güçtür. Ama orospuyu iyi çizmişsin, öyle olurlar hep. Çok orospu tanıdın mı?»

«Evet, bir zamanlar.»

«Belli. Gerçek, kendini gösteriyor hep. Söylediklerinin çoğu senden, kendinden çıkıyor, onun için kesin doğal özellikler gösteren kişilerin yok, bütün kişilerin de aynı yüzü taşıyor. Kadınları anlayamadığını söyleyebilirim; kadın kişllerinden hiç biri iyice belirmiyor, hiç bir iz kalmıyor insanda onlardan...»

O anda A. L.'nin karısı içeri girerek bizi çaya çağırdı. Kalktı, konuşmanın bitmesine çok sevinmiş gibi, çabucak odadan dışarı çıktı.

XXXIV

«Gördüğün en korkunç düş nedir?» diye sordu Tolstoy.

Düş gördüğüm pek seyrektir, doğru dürüst anımsayamam da gördüğüm düşü, ama düşlerimden ikisi belleğimde hiç eksiksiz kalmıştır, bütün yaşamım boyunca da kalacaktır belki.

Bir kez düşümde gökyüzünü irinli, çürük, yeşilimsi-sarı bir renge bürünmüş gördüm, yuvarlak, düz, ışıksız, pırıltısız yıldızlar hastalıklı bir insanın derisindeki yara kabukları gibiydi. Sonra bu çürük göğün bir ucundan öbürüne usulca kırmızımsı bir şimşek çatallandı, bir yılana benziyordu daha çok, gelip bir yıldıza dokundu, yıldız şişti şişti koca bir top oldu, ardında küçük bir duman parçasını andıran bir koyu leke bırakarak sessizce patlayıverdi; sonra bu leke, çapaklı, sulu gökte hemen gözden yitiverdi. Böylece bütün yıldızlar teker teker patlayıp yok oldu, gök ise daha karanlık, daha korkunç bir görünüşe bürünerek yukarılara doğru döne döne ağdı, uğuldadı, kaynadı, çatlayıp paramparça olarak soğuk bir pelte gibi kafama düşmeye başladı, parçalar arasındaki boşluklarda da, demirdenmiş gibi görünen parlak bir siyahlık belirdi. Leo Nikolayeviç: «Öğretici bir kitaptan geliyor olmalı bu düş; gökbilim konusunda bir şeyler okumuş olmalısın. Ondan dolayı bu karabasan. Peki ya öbür düşün?»

Öbür düş: karlı bir ova, bir tabaka kâğıt gibi dümdüz; çevrede tek tepe, tek ağaç, tek çalılık yok, ancak karı delip çıkan — seçilmesi güç — birkaç değnek ucu. Bu ölü ovanın bir ucundan ötekine sarı

bir çizgi gibi uzanan belli belirsiz bir yol, bu yolun üstünde yavaş yavaş ilerleyen, boz keçeden bir çift çizme — bir çift boş çizme.

Kurt-adamınkileri andıran pörsük kaşlarını kaldırdı, dikkatle yüzüme baktı, bir süre düşündü.

«Korkunç bu. Gerçekten gördün mü bu düşü, yoksa uyduruyor musun? Ama bunun da kitap kokan bir yönü var.»

Sonra birdenbire kızdı, öfkeyle, sertçe, parmağını dizine vurarak: «İçkici bir adam değilsin sen? Hiç bir zaman çok içmiş olamazsın. Ama gene de sarhoşça bir yanı var bu düşlerin. Bir Alman yazarı vardır, Hoffmann, oyun masalarının sokaklarda koşuştuğunu, buna benzer şeyleri görürmüş düşünde, ama çok içermiş de ondan — 'keş'in biriymiş bizim arabacıların deyimiyle. Yürüyen boş çizmeler — gerçekten de korkunç. Uydurmuş olsan bile, güzel. Korkunç.» dedi.

Sonra birdenbire yayvanca gülümsedi, öyle ki, şakak kemikleri bile ışıyıverdi.

«Düşün: Tverskaya caddesinde ansızın, kıvrılmış bacakları, birbirine vuran tahtalarıyla bir masa, tozu dumana kataraktan koşuyor, yeşil çuhası üstündeki rakamlar bile duruyor daha — vergi memurları üç gün üç gece briç oynamışlar bu masada — sonunda dayanamamış, başını alıp kaçmış masa.»

Güldü, sonra, bana gösterdiği güvensizlikten dolayı alındığımı belki de anlayarak:

«Düşlerin için kitap kokuyor dedim diye gücendin mi bana? Gücenme; kimileyin, biliyorum, insan kendisi bile sezmeden bir şey uyduruverir, inana-

mayacağı, hiç bir zaman inanılamayacak bir şey, sonra da bunu hiç de uydurmadığını, düşünde gördüğünü sanır. Yaşlı bir toprak sahibinin anlattığı bir öykü vardır. Bir koruda yürüdüğünü görmüş düşünde, korudan çıkıp bir bozkıra gelmiş sonra. Bozkırda iki tepe görmüş, bu tepeler birdenbire bir kadının göğüslerine dönüşüvermiş, aralarından da üzerinde göz yerine ak lekeler gibi iki ay bulunan kapkara bir yüz yükselmiş. Yaşlı adam, kadının bacakları arasında dinelir görmüş kendini, önünde de kendisini içeri çeken derin, karanlık bir dere. Bu düşten sonra saçları ağarmaya, elleri titremeye başladı, kaplıca tedavisi için yurt dışına, Doktor Kneip'e gitti. Ama böyle bir düşü gerçekten görmüştü belki de — çapkın bir adamdı.

Eliyle omzuma vurdu.

«Ama sen ne sarhoşsun, ne de çapkın — nasıl oluyor da görüyorsun böyle düşleri?»

«Bilmem.»

«Kendimizle ilgili hiç bir şey bilmiyoruz.»

İç çekti, gözlerini kıstı, biraz düşündü, sonra, alçak sesle ekledi: «Hiç bir şey bilmiyoruz.»

Bu akşam, birlikte yürürken, kolumu tutarak:

«Çizmeler yürüyor — ne korkunç, ha? Bomboş —rap, rap — karı gıcırdata gıcırdata. Evet, çok güzel; ama, çok kitapça bir özelliğin var, çok. Darılma, ama kötü bir şey bu, sana engel olabilir.»

Ben hiç de ondan daha kitapça değilim; o zaman, bütün o tatlı, güzel sözleriyle birlikte, onun amansız bir uşçu olduğunu düşündüm.

Kimileyin, uzak bir ülkeden yeni dönmüş izlenimi veriyor; kişilerin ayrı dil konuştuğu, ayrı yolda davrandığı, ayrı duyup düşündüğü bir ülkeden. Bir köşede, sessiz, apak oturur, başka bir dünyanın tozları üstünde başındadır sanki; bir yabancının ya da bir dilsizin bakışlarıyla her şeyi inceler.

Dün, yemekten önce, oturma odasına geldiğinde tıpkı böyleydi, düşüncesi uzaklardaydı. Koltuğa oturdu, bir an sessizlikten sonra yüzünü buruşturarak:

«Gene de hepsi bu değil! değil!» dedi.

Her zaman kaya gibi vurdumduymaz olan bir budala sordu: «Ne diyorsunuz?»

Gözlerini dikerek baktı, sonra öne doğru eğildi. Doktor Nikitin ve Yelpatievski ile birlikte oturduğumuz yana döndü, sordu: «Konuşmanızın konusu ne?»

«Plehve.»

«Plehve... Plehve...» dedi bir an durakladıktan sonra, sanki bu adı yeni işitiyordu. Sonra bir kuş gibi silkindi, belli belirsiz bir gülümseme ile:

«Bugün sabahtan beri garip bir şey takıldı kafama; birisi, bir mezar taşında şu sözleri gördüğünü söylemişti:

Bu taşın altında Ivan Yegovner yatıyor;
Dericilikti işi, deri ıslatırdı hep.
Dürüsttü, iyi yürekliydi ama işte
Göçüp gitti, karısına bıraktı işi gücü.
Yaşlı da sayılmazdı, epey çalışabilirdi daha.
Tanrı aldı cennete götürdü onu geceleyin
Paskalya'dan önceki cuma günü...»

gibi bir şey aşağı yukarı.» Susuyordu, sonra başını

salladı gülümseyerek: «kötülüğe yönelmediği sürece çok ince, çok güzel bir şey vardır insanın budalalığında... Bu hep böyledir.»

Sonra bizi yemeğe çağırdılar.

XXXVI

«İnsanları içkili olduklarında sevmem, ama kimisinin çakırkeyifliği pek hoştur. Ayıklıklarında göremediğiniz nitelikler kazanırlar: zekâ, düşünce güzelliği, uyanıklık, tatlı dil. Böyle durumlarda şarabı kutsamaya hazırım.»

Suler, bir gün birlikte Tverskaya caddesinde yürürlerken Tolstoy'un uzaktan gelen iki koruyucu erle karşılaşmasını anlattı. Giysilerinin düğmeleri güneşte pırıl pırılmış; mahmuzları şakırdıyormuş, ikisi tek bir gövde gibi adım atıyorlarmış; yüzleri de yiğitliğin, gençliğin verdiği güvenle ışıl ışılmış.

Tolstoy söylemeye başlamış: «Ne büyük bir alıklık gösterisi! Kamçıyla eğitilmiş hayvanlar gibi tıpkı.»

Ama erler tam yanından geçerlerken durmuş, gözüyle okşarcasına ardlarından bakmış, sonra coşarak, «Ne güzel! Eski Romalılar ha, Liovuşka? Güçleriyle güzellikleri! Tanrım! Kişinin gösterişli olması ne güzel, ne güzel!» demiş.

BİR MEKTUP

Size yeni mektup attım daha — Tolstoy'un 'göçüş'ünü bildiren telgraflar geldi, şimdi bir kez daha düşüncemde siz, gene yazıyorum.

Bu haberle ilgili olarak söyleyeceklerim, karmakarışık, sinirli, huysuzca şeyler gibi gelecek size belki, ama bağışlayın ne olur — gırtlağıma çökmüşler de boğuyorlarmış gibi duyuyorum kendimi.

Onunla birçok uzun konuşmalarım oldu; Kırım'dayken Gaspra'da yaşadığı sırada ona sık sık giderdim, o da bana gelmekten hoşlanırdı; kitaplarını büyük sevgiyle inceledim; onunla ilgili düşüncelerimi söylemek hakkımdır sanırım, aşırı olsa bile bu düşünceler, çoğunluğunkilerden çok ayrı olsa bile. Herkes gibi ben de onun, dâhi adının en çok yaraşacağı bir kişi olduğunu biliyorum; daha karmaşık, daha karşıt, böyle her yönüyle büyük bir kişi daha yoktur — evet, evet, her yönüyle büyük. Büyük — garip bir anlamda geniş, sözcüklere sığmaz, — bende her önüme gelene sesimin yettiğince: «Bakın, ne olağanüstü bir insan yaşıyor yeryüzünde» diye bağırmak isteğini uyandıran bir şey vardı onda. Çünkü o, evrendeki yeri bakımından, her şeyden önce bir insandı, insanoğullarından biri.

Bununla birlikte beni her zaman irkilten yönü, Kont Leo Nikolayeviç Tolstoy'un yaşamını «Yüce babamız, ermiş Leon'un kutsal yaşamı»na çevirmek yolundaki zorbaca çabasıydı. Bildiğiniz gibi, uzun süre acı çekmeye yeltendi; E. Soloviov'a, Suler'a, düpedüz acı çekmek istediğini, ama bunu başaramadığı için de büyük üzüntü duyduğunu söylemiş,

isteminin direnme gücünü sınamak gibi doğal bir istekten dolayı değil de, doğrudan doğruya dinsel düşüncelerinin etkisini arttırmak, dinsel öğütlerini karşı durulmaz bir kılığa sokmak, çektiği acılarla, onlara insan gözünde kutsal bir nitelik kazandırmak özlemiyle, gene de söylüyorum, zorbaca bir amaç uğruna acı çekmek; anlıyorsunuz ya, zorbaca. Yalnızca öğüt vermenin yeterince inandırıcı olmadığını görüyor çünkü; günlüğünde, kendi kişiliğine, öğütlerine uygulanmış kuşkunun en güzel örneklerini okuyacaksınız bir gün. «Din uğrunda ölenlerin, acı çekenlerin, birkaç kişi dışında, hep zorbalar, ezici kimseler» olduklarını bilir — her şeyi bilir o! Ama gene de kendi kendine, «Düşüncelerim uğrunda acı çekseydim, etkileri daha büyük olurdu» der. Bu yönü her zaman irkiltmiştir beni, çünkü bunun, bana karşı zor kullanmak — vicdanımı kıskıvrak yakalayarak, doğruluk delisi bir kanın görkemiyle kamaştırmak, boynuma bir dogmanın boyunduruğunu vurmak isteği — olduğunu duymuşumdur ister istemez.

Yaşamanın öbür yanındaki ölümsüzlüğü her zaman aşırı ölçüde yüceltmiştir, ama bu yandakini yeğlemiştir. En gerçek, en bütün anlamda ulusal bir yazar olarak, ulusunun bütün eksik yönlerini, tarihimizdeki çatışmaların bizde bıraktığı bütün eksiklikleri, büyük ruhunda taşıyordu; «etkisiz kalmak», «kötülüğe karşı koymamak» — edilgenlik öğretisi — konusundaki bulanık öğütlerinin bütünü, Batı'nın yılmak bilmez yaratıcı emeğine, yaşamanın kötülükleri karşısındaki etkili, boyun eğmez direnme gücüne karşı hemen hemen kimyasal bir düşmanlık duyan, Moğol yazgıcılığıyla zehirlenmiş o eski Rus

kanının hasta mayasını taşır. Tolstoy'un «Anarşizm'i denen şey de, hem özü hem de temeli bakımından, tohumları kanımızda ötedenberi süregelen göçebe dağınıklığı özlemini, gerçekte gene bir ulusal özelliğimiz olan Slav devlet-karşıtlığını dile getirir. Sizin de, herkesin de bildiği gibi, şimdiye dek bu özleme tutkuyla göz yumduk. Biz Ruslar da biliyoruz bunu, ama her zaman en az direnmeyi gerektiren bir yolu seçerek, boyuna kaçıp duruyoruz; bu durumun öldürücü olduğunu görüyoruz, ama gene de birbirimizden gitgide daha uzağa emekliyoruz — bu içler acısı hamam böceği emeklemeleri de «Rusya tarihi» diye adlandırılıyor, Vareglerin, Tatarların, Baltık Almanlarının, besleme muhafızların zoruyla, durup dururken, doğru-düşünceli yurttaşların çoğunu şaşırtırcasına, hemen hemen gelişigüzel, mantar gibi bitiveren bir devletin tarihi. Şaşırtırcasına, çünkü her zaman dağınık yaşamış, ancak daha kötüsü olmayan — daha ötesine gidemediğimiz — bir yere vardığımızda durup konaklamışız. Bizi tutsaklayan alınyazımız bu — azgın Erza'nın karlı, bataklık kıyılarına, Tchocd'a, Merey'e, Vers'e, Muroma'ya yerleşmişiz ancak. Ama gene de, bize ışığın Doğu'dan değil Batı'dan gelmesi gerektiğini gören adamlar çıkmış: şimdi o, eski tarihimizin tacını taşıyan kişi, bilerek ya da bilmeyerek, ulusumuzun Avrupa'ya uzanan yolu üstüne, insandan ruhsal güçlerinin en yoğun çabasını isteyen etkin yaşam üstüne, koca bir dağ gibi kurulmuş. Bilim karşısındaki tutumunun da ulusal olduğu sugötürmez bir gerçek: eski Rusya'nın bilgisizlikten ileri gelen köy şüpheciliğini eşsiz bir biçimde yansıtır o. Ondaki her şey ulusaldır, bütün öğütleri geç-

mişin bir yansıması, son günlerde silkip atmaya, üstesinden gelmeye başladığı, atalarına çekmiş yönüdür.

«Aydınlar, Devlet, Halk» başlığıyla 1905'te yazdığı mektubu düşünün — ne korkunç, ne uğursuz şeydir o! Bir mezhepçinin «Ben size demiştim» diyen bilgiç sesini işitirsiniz o mektupta. O zaman, Rus halkı adına, ya da Rus halkına, söz söylemekten uzun süre önce vazgeçtiği yolunda bana söylemiş olduğu sözlere dayanarak, bir karşılık yazdım mektubuna, çünkü kendisiyle söyleşmeyi gönülden dileyerek gelen halk kişileriyle konuşmak istemediğine kaç kez tanık oldum. Mektubum sertçeydi biraz, göndermedim sonunda.

Evet, düşüncelerine gelmiş geçmiş en yüce anlamı kazandırmak için, şimdi de son çıkışını yapıyor belki. Vassily Buslayev gibi, o da genellikle böyle çıkışları sever, ama hep kendi kutsallığını tanıtlamak, başına ışıktan bir çelenk kazanmak için. Bütün öğretisi, eski Rus tarihiyle, kendi dehasının çektiği acılarla haklı gösterilebilir belki, ama bu davranışı zorbaca bir şeydi. Kutsallık, günahla oynaşılarak elde edilir, yaşama tutkusunun susturulmasıyla. İnsanlar yaşamak isterler, ama o: «Bu dünyadaki yaşamamızın hepsi boş» diye kandırmaya çalışır onları. Bir Rus'u buna inandırmak da çok kolaydır; çünkü o herşeyden önce, kendi uyuşukluğu için bir özür bulmayı sever. Bir Rus genellikle, ne bir Platon Karatayev, ne bir Akim, ne bir Bezonkhy, ne de Neklyudov'dur; bu adamların hepsini tarih ile doğa yaratmıştır, Tolstoy'unkilerin tıpkısı olarak değil tabii, o ancak, öğretisini daha bir etkiyle desteklesinler diye ufak tefek

değişiklikler, düzeltmeler yapmıştır bu kişilerde. Ama bütün Rusya'nın yukarısıyla Tiulin, aşağısıyla da Oblomov olduğu tartışma bile götürmez. Yukarıdaki Tiulin için 1905 yılına, aşağıdaki Oblomov için de Kont A. N. Tolstoy'a, I. Bunin'e, çevrenizdeki her şeye bir göz atın. Canavarlarla dolandırıcılar — bizim canavarlar son derece ulusaldır gerçi, ama bir yana bırakabiliriz bunları — bütün o katı yürekliliğiyle ne aşağılık bir dönektir o canavar. Dolandırıcı ise uluslararası bir şeydir tabii.

Leo Nikolayeviç'in bende arasıra nefrete çok benzer bir duygu uyandıran birçok yönü vardı, bu nefret ruhuma ezici bir ağırlıkla düşüverirdi. Oransız ölçüde aşırı gelişmiş bireyselliği korkunç bir durumdu, çirkin bir şeydi nerdeyse, yeryüzünün taşıyamadığı boğatır Sviatogor'u andıran bir yönü var. Evet, çok büyük. Bütün konuşmalarının ötesinde, susup söylemediği birçok şeyin bulunduğuna ta gönülden inanıyorum, günlüğünde bile — susar, belki de hiç kimseye söylemiyecektir bunu. Ancak arasıra, üstü örtülü bir biçimde sezdirir konuşmalarında, L. A. Sulerzhizki ile bana okuyalım diye verdiği günlük defterlerinde de bunun belirtileri bulunabilir; bence, «bütün kesinlemelerin yadsınması,» ardı arkası kesilmeyen, dinmemiş bir korkunun toprağından fışkıran o en kötü nihilizm, belki de ondan başka hiç kimsenin böylesine tüyler ürpertici bir seçiklikle yaşamadığı bir yalnızlık bu. Sık sık onun, ruhunun ta derinlerinde öbür insanlara direngen bir umursamazlıkla bakan bir kimse olduğunu düşündüm: o, hepsinin öylesine yücesinde öyle ötesinde ki, cüce gibi görünüyorlar gözüne, etkinlikleri de gülünç, içler acı-

sı geliyor ona. Onlardan pek çok uzağa, bir çöle gitmiş, orada yalnız başına, ruhunun bütün gücünün en yoğun çabasıyla, iyice yakından «en önemli»yi, ölümü incelemeye dalmış.

Bütün yaşaması boyunca ölümden korktu, nefret etti, bütün yaşaması boyunca o «yıldırıcı korku» — ölmek zorunda mıydı? Bütün dünya, bütün yeryüzü ona bakıyordu; Çin'den, Hint'den, Amerika'dan, yaşayan her yerden, damarlar gibi atan bağlar uzanıyordu kendisine; ruhu hepsi içindi, her zaman için. Neden Doğa, yasasını bir kez olsun çiğneyerek, bir kişiye gövdesel ölümsüzlük tanımıyordu — Neden? Mucizelere inanmayacak ölçüde usa bağlı, ince sezişli, ama öte yanıyla bir boğatır, bir araştırıcı; acemi bir er gibi de, hiç tanımadığı kışlanın kendisinde uyandırdığı korkuyla dikbaşlı, yabanıl. Gaspra'dayken Leo Şestov'un **Nietzsche ile Tolstoy'un Öğretisinde İyi ile Kötü** kitabını okuduğunu anımsıyorum. Anton Çehov kitabı beğenmediğini söyleyince, Tolstoy: «Bence eğlendirici. Caka için yazılmış, ama gene de iyi, ilgi çekici. Sinikleri içtenlikle davrandıkları zaman seviyorum. Bak: «Gerçek istenmez» diyor; çok doğru, hem ne diye isteyecekmiş gerçeği? O da bütün öbür insanlar gibi ölmeyecek mi?» dedi.

Sözlerinin anlaşılmadığını açıkca gördüğü zaman, çabucacık bir gülümseyişle ekledi :

«Bir insan düşünmeyi öğrenmişse, ne konuda düşünürse düşünsün, hep kendi ölümüdür düşündüğü. Bütün filozoflar böyledir. Ölüm olduktan sonra, hangi gerçekten söz edilebilir ki?»

Sonra gerçeğin herkes için aynı olduğunu söyle-

di — Tanrı sevgisi; ama bu konuda söyledikleri soğuk, bıkkın şeylerdi. Öğle yemeğinden sonra terasta, kitabı gene eline aldı, «Tolstoy, Dosteyevski, Nietzsche, sorularına bir karşılık bulmadan yaşayamazlardı, onlar için ne olursa olsun bir karşılık, gene de hiç yoktan iyidir,» tümcesini bularak okudu, gülerek:

«Ne arsız bir berber; düpedüz kendimi aldattığımı söylüyor; bu, başkalarını da aldattım demektir. Böyle sözlerden bu sonuç çıkar açıkca...» dedi.

«Peki ama niye berber?» diye sordu Suler.

Düşünceli düşünceli, «Birden öyle demek geldi içimden — modaya uygunluğuyla, çıtkırıldımlığıyla, Moskova'dayken köylü dayısının düğününde gördüğüm bir berberi andırıyor. Sonsuz bir görgülülük özentisi var davranışlarında, modaya uygun dansedebiliyor, böylece herkesi de küçümseyebiliyor.»

Bu sözleri hiç eksiksiz aktarabildiğimi sanıyorum; belleğimde en kesin yer eden konuşmalardan biridir, bir yere yazmıştım bile bunu, beni etkileyen daha başka birçok konuşmaları gibi. Sulerzhiski ile ben Tolstoy'un söylediği birçok şeyi yazmıştık, ama Suler Arsamas'a beni görmeye geldiğinde yitirdi notlarını : dağınık bir adamdı, sonra, Leo Nikolayeviç'i bir kadın gibi sevmekle birlikte, garip bir davranışı vardı ona karşı, sanki kendisi daha üstündü. Ben de aldığım notları bir yere koydum, bir daha da bulamadım; bu ülkede birisinin eline geçmiş olsa gerek hepsi. Tolstoy'u büyük bir dikkatle gözlerdim hep, çünkü etkin, canlı inancı olan birini arıyordum — gene de arıyorum, ölünceye değin arayacağım. Bunun bir nedeni de, bir kez Anton Çehov'un, kültür

yoksunluğumuzdan söz ederken :

«Goethe'nin her söylediği söz yazılmıştır, ama Tolstoy'un düşünceleri havada yitip gidiyor. Bu, sevgili dostum, hoşgörülemeyecek ölçüde, Ruslara özgü bir nitelik. Tolstoy'un ölümünden sonra, sayısız insan kaleme sarılıp anılarını yazmaya başlayacak, bir sürü yalan döşenecek.» demesiydi.

Gene Şestov'a dönelim biz. «Korkunç hayaletlere bakarak yaşamak, çekilir şey değlidir» diyor, ama ne biliyor bunun korkunç olup olmadığını? Bilseydi, hayaletler görmüş olsaydı, bu saçmalıkları yazmaz, daha ağırbaşlı bir iş yapardı, Buddha'nın bütün yaşaması boyunca yaptığı gibi.»

Birisi Şestov'un Yahudi olduğunu söyledi.

«Olamaz,» dedi Nikolayeviç şüpheli.

«Hayır, Yahudi'ye benzemiyor; inançsız Yahudi yoktur, bir tek bile gösteremezsiniz... hayır.»

Kimileyin bu koca büyücü ölümle oynuyor, cilveleşiyor, onu faka bastırmak için şöyle der gibidir bir bakıma: «Senden korkmuyorum, seni seviyorum, özlüyorum seni.»

Aynı zamanda, küçük, keskin gözleriyle Ölüm'ü gözleyerek: «Neyin nesisin sen? Senden sonra gelen nedir? Büsbütün yok mu edeceksin beni, yoksa benden bir şeyler gene yaşayacak mı?»

Garip bir duyguyu dile getirirdi sözleriyle hep: «Mutluyum, çok mutluyum, sonsuz mutluyum.» Sonra da hemen eklerdi: «Acı çekmek.» Acı çekmek — bu da gerçekti onda; daha yarı iyileşmiş durumuyla, hapsedilmiş, sürülmüş — kısacası, bir kutsal ölüye özgü ışıktan tacı kazanmış — olsaydı, bundan büyük bir sevinç duyacağından bir an olsun şüphem

yoktu. Kutsal bir taç, ölümü belli bir ölçüde haklı göstermez miydi, biçimci dış bakış açısından, daha anlaşılır daha benimsenir kılmaz mıydı? Ama o hiç bir zaman mutlu değildi, hiç bir zaman, hiç bir yerde; adım gibi biliyorum bunu: ne «bilgelik kitaplarında», ne «bir atın sırtında», ne de «bir kadının kollarında» buldu «yeryüzü cennetinin» bütün tatlarını. Fazlaca usa bağlı böyle bir şey için, yaşamayı, insanları fazlaca tanıyor. İşte sözlerinden birkaçı daha:

«Halife Abdurrahman, bütün yaşamı boyunca topu topu on dört mutlu gün görmüş, oysa ben, gördüğüm mutlu günlerin daha az sayıda olduğunu çekinmeden söyleyebilirim — çünkü hiç bir zaman kendim için, kendi benliğim için yaşamadım — yaşayamam, — gösteriş için, başkaları için yaşıyorum ben.»

Ayrıldığımızda Anton Çehov: «Mutlu olmadığına inanmıyorum,» dedi bana. Ama ben inanıyorum. Değildi. Gösteriş için yaşadığı doğru olmasa bile. Evet, kendine gerekli olmayanı, başkalarına, dilenciye dağıtırcasına dağıttı. Onları zorlamaktan, okumaya, yürümeye, etyemez olmaya, köylüleri sevmeye, Leo Tolstoy'un dinle ilgili düşüncelerinin şaşmazlığına inanmaya zorlamaktan hoşlanırdı. İnsanlar önce, kendilerine ya doyuracak ya da eğlendirecek bir şey verilerek uzaklaştırılmalıdır. Kişiyi rahat bıraksınlar, «öz» sorununun dipsiz kuyusu karşısındaki, alışageldiği, yıpratıcı, kimileyin de sevimli yalnızlığı ile başbaşa bıraksınlar.

Avvakum ile Tikhon Zadonski bir yana, bütün Rus vaizleri soğuk adamlardır, etkin, yaşayan bir inançları yoktur çünkü. **Ayaktakımı Arasında'**ki Lu-

ka'yı yazarken böyle bir yaşlı adam çizmek istemiştim aşağı yukarı; her çözüm yolüyle ilgilenir, ama halktan uzaktır; onlarla ister istemez karşılaştığı zaman, avutur, ama tek kendisini rahat bıraksınlar, başını ağrıtmasınlar diye. Böyle adamların bütün felsefesi, bütün öğretisi, üstü örtülü bir korkunun etkisiyle verilmiş sadakadır ancak, dilenci duasını andıran karamsar öğütlerinin ardından da hep şu sesler gelir: «Defol! İster Tanrı'yı sev ister komşunu, ama defol! Tanrı'ya söv istersen, komşunu değil yabancıyı sev, ama beni yalnız bırak! Yalnız bırak beni, çünkü bir insanım ne de olsa, ölüme yargılıyım.»

Ne yazık ki böyle bu, gelecekte de böyle olacak. Taş çatlasa başka türlü olamaz, çünkü insanlar yıpranmış, bitik düşmüş, korkunç derecede kopmuş, hepsi de ruhu kurutup tüketen bir yalnızlığın zincirine vurulmuştur. Leo Nikolayeviç kiliseyle bir uzlaşmaya varmış olsaydı, buna hiç ama hiç şaşmazdım. Böyle bir şeyin kendine özgü bir mantığı olurdu; bütün insanlar eşit ölçüde anlamsızdır, Başpiskoposlar bile. Gerçekte, bir uzlaşma da olmazdı bu açık konuşursak; onun için böyle bir şey mantık yolu olurdu ancak: «Benden nefret edenleri bağışlıyorum.» Hıristiyanca bir davranış olurdu bu, ardında da çabuk, alaycı, küçük bir gülümseyiş bulunurdu, bilge bir kişinin budalalardan öç alması sayılabilirdi bütün bunlar.

Yazdığım, söylemek istediğimin hepsi değil; doğru düzgün anlatamıyorum. Bir köpek var ruhumda uluyan, bir uğursuzluğu sezmekteyim. Evet, gazeteler şimdi geldi, gün gibi ortada artık: işsiz güçsüzler, hiç bir işe yaramayan herifler yaşıyor, bir er-

miş yaratıyorlar şimdi. Ama düşünün, tam şu anda, umut kırıklığına uğramış insanların başları öne eğik, çoğunluğun ruhu bomboş, en seçme kişilerinki ise üzüntüyle doluyken, ne uğursuz bir şey bu ülkemiz için. Acıyla kıvranıp açlıktan kırılırken bir destan özlemi çekiyorlar. Öylesine özlüyorlar acının dinmesini, işkencenin bitmesini. Tam onun dilediği şeyi yaratacaklar, ama istenecek şey değil bu — bir kutsal kişinin, ermişin yaşamı; ama hiç şüphesiz onun büyüklüğü, kutsallığı insan oluşunda, çılgın, ezici güzellikte bir insan; bütün insanoğullarından biri. Bir bakıma kendi düşüncelerimle çelişiyorum böyle derken, ama önemi yok. O Tanrı'yı arayan bir insan, kendi için değil, insanlar için, böylece Tanrı, insanı kendi seçtiği bozkırında yapayalnız rahat bıraksın diye. Tolstoy bize kutsal kitaplar bağışladı, İsa'daki çelişkileri unutalım diye; kavgacı öğeleri yontarak, «O'nu Gönderen'in alçakgönüllü istemine öncelik tanıyarak İsa kavramını yalınlaştırdı. Hiç şüphesiz Tolstoy'un Kutsal Kitabı daha kolay benimseniyor, çünkü Rus halkının hastalığını dindirecek nitelikte. Bir şey vermesi gerekiyordu bu halka, çünkü bu halk hep yakınıyor, inlemeleriyle dünyayı tedirgin ediyor, onun dikkatini «öz»den saptırıyordu. Ama ne **Savaş ile Barış** ne de bunun benzeri bütün öbür şeyler dindirebilecektir bu üzgün Rus ülkesinin acısını, korkusunu. **Savaş ile Barış** için kendisi: «Yapmacık bir alçakgönüllülüğe kapılmadan söylersek, tıpkı **İlyada** gibidir.» demişti. M. Y. Çaykovski de aynı sözleri **Çocukluk** ile **Gençlik** için işitmişti onun ağzından.

Şimdi gazeteciler geldi Napoli'den; biri de ta

Roma'dan gelmiş bir hızla. Tolstoy'un «göçüş»ü üzerine neler düşündüğümü soruyorlar — «göçüş» sözünü kullanıyorlar. Konuşamadım. Ne büyük bir iç rahatsızlık duyduğumu anlarsınız tabii: Tolstoy'u bir ermiş gibi görmek istemiyorum: bütünü-günahlı dünyanın ta yüreğinde bir günahlı olarak kalsın o, tek tek hepimizin de yüreğinde. Bir Puşkin bir de o — daha yüce, daha değerli hiç bir şey yoktur bizim için.

Leo Tolstoy öldü.

Sözlerin en bayağısını taşıyan bir telgraf geldi — öldü.

Yüreğime çöktü acısı : acıyla, öfkeyle ağladım, şimdi de yarı çılgın, bildiğim gördüğüm haliyle gözümün önüne getirmeye çalışıyorum onu — onunla konuşmak isteğiyle yanıp tutuşuyorum. Tabutta yatışını getiriyorum gözümün önüne — bir akarsuyun dibindeki dümdüz bir taş gibi yatıyor; ak sakalları arasında, çok iyi biliyorum ki, o uzak, gizemli, küçük gülümseyiş gizlidir sessizce. Elleri en sonunda rahatça üstüste kapanmış — çetin görevleri sona ermiştir artık.

Keskin gözleri geliyor aklıma — her şeyi içten içe görürlerdi, — sanki havadan hiç durmadan biçimler yoğuran parmaklarının kımıltısı; konuşması, şakaları, pek sevdiği köylü deyimleri, kolay anlaşılmaz sesi. O insanın ne büyük bir yaşamla dolu olduğunu şimdi anlıyorum, ne insanüstü bir kafası vardı, ne korkunçtu.

Bir kez onu belki de hiç kimsenin göremediği bir durumda gördüm. Gaspra'da deniz kıyısı boyunca yürüyerek ona gidiyordum. Yussuporların yurt-

luğu ardında, kıyıdaki kayalar arasında, ufak tefek, öne eğik gövdesini gördüm, üstünde külrengi, buruşuk, yırtık bir elbise, başında da ezik büzük bir şapka vardı. Başını elleri arasına almış oturmuş, rüzgâr da sakalının gümüş tellerini parmakları arasından savuruyordu; ıraklara, denizin ta ıraklarına bakıyor, küçük, yeşilimsi dalgalar, boyun eğercesine ayaklarına kapanıyor, koca büyücüye kendileriyle ilgili bir şey anlatıyorlardı sanki. Güneşli bir gündü, birçok parça bulutlar vardı gökte, bulutların gölgeleri kayalar üstünden kayarak geçiyor, kayalarla birlikte yaşlı adam da bir apaydınlık görünüyordu, bir karanlık. Kayalar kocamandı, çatlaklarla yarık yarık, kokulu deniz yosunlarıyle kaplıydı: son gelgitte sular hayli yükselmişti. Bir an o da canlanmış bir eski kaya gibi göründü bana, her şeyi, her nesnenin başlangıcını, sonunu, yeryüzündeki taşların, otların, denizin sularının, çakıl taşından güneşe dek bütün evrenin belirsiz sonunu düşünen koca bir taş. Deniz onun ruhunun bir kesimiydi, çevresindeki her şey ondan geliyor, ondan çıkıyordu. Koca adamın dalgın donukluğunda, ayakları altındaki karanlığa inen, sonra da bir ışıldak gibi yerin üstündeki mavi boşluğa uzanan yazgısal, büyülü bir şeyin varlığını duydum — sanki dalgaları kendine çekip sonra gerisingeri iten, bulutla gölgenin kımıltılarını yöneten, taşları sürükleyip canlandıran, onun yoğunlaşmış istemiydi. Birden çılgınca bir duygulanmayla, ayağa kalkarak el sallayacağını, sallar sallamaz da denizin cam gibi kaskatı kesileceğini, taşların kımıldamıya, bağırmaya başlayacağını, çevresindeki her şeyin canlanıp bir ses kazanacağını, türlü seslerle bir-

birlerinden, ondan söz edebileceğini, bütün bunların gerçekleşebileceğini düşündüm. O anda düşündüklerimi değil ama, duyduklarımı sözle anlatamam; ruhumda kıvanç ile korku vardı, böylece her şey tek bir mutlu düşüncede kaynaşmıştı: «Bu adam yaşadığı sürece öksüz sayılmam yeryüzünde.

Sonra, düşüncelerini dağıtmak istemediğim için, çakıllar gıcırdamasın diye ayaklarımın ucuna basaraktan uzaklaştım. Şimdi ise bir öksüz olduğumu duyuyorum, ağlıyorum bu satırları yazarken — daha önce hiç bir zaman böylesine avuntusuz, böylesine korkunç bir umutsuzlukla ağlamamıştım. Ama ne önemi var, ister sevgi ister nefret olsun ona duyulan. O bende her zaman büyük, garip duygular, coşkular uyandırdı; uyandırdığı en sevimsiz en düşmanca duygular bile ruhu ezecek türden değil, körükleyecek türdendi: daha duygulu, daha yeterli kılıyordu ruhu. Yerin engebelerini düzeltiyormuşcasına sürüdüğü çizmeleriyle, bir kapının ardından, bir köşeden, ansızın çıkıvererek size doğru, yeryüzünde yürümeye hayli alışkın bir adamın kısa, hafif, hızlı adımlarıyle yaklaşması büyük bir görünüştü. Başparmakları kemerine takılı, bir an durur, çevresine kapsayıcı bir bakış fırlatırdı hemen, yeni olan her şeyi hemen yakalayıveren, her şeyin anlamını emen bir bakış.

«Merhaba!»

Bence her zaman şu anlama gelirdi bu söz: «Merhaba! Ben iyiyim, sen pek hoşnut görünmüyorsun durumundan — ama gene de merhaba!»

Karşıdan gelirken oldukça ufak tefek görünürdü, ama yaklaşınca, birden çevresindeki herkes on-

dan daha ufak oluverirdi. Bir köylü sakalı, kabasaba olmakla birlikte olağanüstü eller, yalın elbiseler; dış görünüşteki bütün bu rahat demokratlık birçok insanı kandırmış, kişiyi giyimiyle değerlendiren — kölece bir eski alışkanlık — Rusların onunla karşılaşınca iğrenç bir «içtenlik» seline kapılmaya başladıklarını birçok kez görmüşümdür; daha yerinde bir deyimle «domuz ahırındaki içtenlik»dir bu.

«Ah, siz de bizlerden birisiniz! Evet bizlerden biri. İşte en sonunda, Tanrı'nın bağışıyla, anayurdumuzun en büyük oğluyla yüzyüzeyim. Selâm size sonsuza değin. Önünüzde eğiliyorum.»

Moskova'lı Ruslardan bir örnek bu, yalın, candan; işte bir başkası daha ama bu özgür düşüncelisi :

«Leo Nikolayeviç, sizin dinsel - felsefî görüşlerinize katılmıyorum gerçi, ama sanatçıların en büyüğü oluşunuzdan dolayı derin saygı duyuyorum kişiliğinize.»

Böyle bir söz karşısında birdenbire, o köylü sakalının, demokratça buruşuk gömleğinin altından, eski Rus **barini,** büyük aristokrat çıkıverirdi: bu durumda saf yürekli konuğun, okumuşların, bütün ötekilerin burunları, dayanılmaz bir soğuklukla mosmor kesilirdi. Bu en katıksız kandan gelme yaratığı o anda görmek, davranışlarındaki soylu inceliği, konuşmalarındaki gururlu umursamazlığı, sözlerindeki öldürücü iğneleri izlemek çok eğlendirici bir şeydi. Kölelere yetecek ölçüde gösterirdi **barin**liğini ancak, Tostoy'un **barin**lik damarı bir uyandı mı, kendini kolayca doğallıkla belli eder, karşısındakileri öyle bir ezerdi ki, kabuklarına çekiliverir, sızlanırlardı.

Bir gün gene böyle saf - gönül bir Rusla Yassnaya Polyana'dan Moskova'ya dönüyordum, uzun bir süre kendini toparlayıp da doğru düzgün soluk alamadı adam, hep gülümseyerek şaşkınlıkla: «Evet evet, soğuk bir banyoydu bu. Çok amansız bir adam... hah!» dedi durdu hep.

Bir ara da sanırım üzülerek, şaşkın şaşkın ekledi: «Gerçekten de bir anarşist bence, Herkes 'anarşist, anarşist' deyip duruyordu onun için, doğru, ben de inanıyorum böyle olduğuna...»

Adam iriyarı, zengin bir yapımcıydı, kocaman bir göbeği, çiğ et renginde bir yüzü vardı — Neden bir anarşist olarak görmek istiyordu Tolstoy'u? İşte gene Rus ruhunun temel gizlerinden biri!

Leo Nikolayeviç hoşa gitmek istediği zaman, bunu usta güzel bir kadından daha kolay başarabilirdi. Her türlü insandan kurulu bir topluluğun, onun odasını doldurduğunu düşünün: Büyük Dük Nikolay Mikhailoviç, ev-içi ressamı İlya, Yaltalı bir sosyal demokrat, stundist Patzuk, bir müzisyen, bir Alman, Kontes Kleinmichel Yurtluğunu yöneten biri, ozan Bulgakov; hepsi de ona aynı sevgi dolu gözlerle bakmakta, Lao-Tse'nin öğretisini açıklıyor onlara, birkaç çalgının hepsini, trompeti, davulu, armonikayı, flütü, birden çalabilecek yetide olağanüstü bir orkestra yönetmeni gibi görünüyor bana. Ben de tıpkı ötekiler gibi, gözünün içine bakardım. Şimdi, bir kez olsun görmek istiyorum onu — oysa hiç bir zaman göremiyeceğim.

Gazeteciler gelerek Roma'da «Tolstoy'un ölümünü yalanlayan» bir telgrafın alınmış olduğunu söylediler. Durmadan çene çalarak Rusya'ya duyduk-

ları sevgiyi dile getirdiler. Rus gazeteleri en ufak bir şüpheye bile yer bırakmıyordu.

Ona yalan söylemek, acıma sonucu olsa bile, çok güçtü; ağır hasta olduğu zaman bile insan ona acıyamazdı pek. Onun gibi birine acımak bayağı kaçardı. Öyle insanların üzerine titrenmeli, ululukları tanınmalı, aşınmış, ruhsuz sözlerle kafaları şişirilmemeli.

İkide bir sorardı: «Sevmiyor musun beni?» Buna: «Hayır sevmiyorum,» karşılığını vermeniz gerekirdi.

«Sevmiyor musun beni?» — «Hayır, bugün sevmiyorum sizi.»

Sorularında amansız, cevaplarında ise çekingendi, bütün bilge kişiler gibi.

Geçmişten göz kamaştırıcı bir güzellikle söz ederdi, özellikle Turgeniev'den; Fet'i her zaman uysal bir gülümsemeyle, eğlendirici gözlemlerle, Nekrarsov'u da soğukça bir şüpheyle anardı; ama bütün yazarlardan tıpkı çocuklarıymış, kendisi de onların bütün eksikliklerini bilen bir babaymış gibi söz ederdi — sonrası ortada işte!

Onların eksikliklerini değerlerinden daha çok belirtir, ne zaman birini suçlandırmaya kalksa, dinleyicilerine yoksulluklarından dolayı sadaka veriyormuş gibi görünürdü; o zaman onu dinlemek insana aykırı gelir, keskin, küçük gülümseyişi karşısında gözleriniz yere iner, belleğinizde tek şey kalmazdı.

Bir gün büyük bir öfkeyle G.Y. Uspenski'nin Tula dilinde yazmış olduğunu, yetenekten iyice yoksun bulunduğunu ileri sürdü. Sonra da Anton Pauloviç

Çehov'a: «O (Uspenski) da yazar mı! İçtenliğindeki gülünçlüğüyle Dostoyevski'yi andırıyor, yalnız, Dostoyevski politikaya daldı, şirin görünme numaraları yaptı, Uspenski ise daha yalın, daha içtendir. Tanrı'ya inansaydı, bir mezhepçi olurdu yüzde yüz.»

«Ama bir Tula yazarı olduğunu, yetenekten yoksun bulunduğunu söylediniz.»

Kabarık kaşlarını çatarak: «Kötü yazıyordu. O ne biçim dildir kullandığı? Sözden çok noktalama işareti var. Yetenek, sevgidir. Seven kişi yeteneklidir.»

Dostoyevski'den, bir şeyden kaçınırcasına, hep kendini tutarak, istemiyerek, zorla söz ederdi: «Konfiçyüz'ün, Buddhistlerin öğretisiyle tanışıklık kurmalıydı; işte o zaman rahatlardı. Herkesin bilmesi gereken başlıca şeydir bu. Kabaran bir hamurdan yoğrulmuş bir adamdı; öfkelendi mi birden kafasında yumrular belirirdi; kulakları da oynamaya başlardı. Birçok şey duyar, pek az düşünürdü. Düşünmeyi Fourieristlerden, Butasheviç ile ötekilerden öğrenmişti. Sonraları, bütün yaşamı boyunca nefret etti hepsinden. Yahudice bir şey vardı kanında. Hiç nedensiz bir kuşkusu vardı; tutkulu, ağır, karayazgılıydı. Bunca okunması çok garip. Bir türlü nedenini bulamıyorum bunun. Sıkıntılı, yararsız bir şey bu, çünkü bütün o Budalaların, Delikanlıların, Raskolnikovların, bütün ötekilerin hiç biri de gerçek değildir; gerçek, daha yalın, daha anlaşılır niteliktedir. Lieskov'un okunmaması ne yazık, gerçek yazar o işte, — okudun mu Lieskov'u?»

«Evet, çok severim, özellikle dilini.»

«Dili çok güzel kullanır, söz oyunlarını bile. Se-

nin onu sevmen çok garip doğrusu: bir bakıma tam Rus değilsin sen, düşüncelerin Rus düşüncesi değil — böyle konuşmakla seni kırmış olmuyorum ya? Ben yaşlı bir adamım, belki modern edebiyatı anlayamam artık ama yenilerin hepsi bana hiç de Rus değilmiş gibi gözüküyor. Garip bir şiir türüdür tutturdular; bu şiirlerin ne olduğunu, ne demek istediğini bir türlü bilemiyorum. Şiir yazmayı Puşkin'den, Tiuçev'den, Fet'den öğrenmeli insan. Sana gelince» — Çehov'a döndü — «sen Rus'sun. Evet, hem de iliklerine dek.»

Sonra sevgi ile gülümseyerek elini Çehov'un omuzuna koydu; Çehov ise bundan rahatsızlık duyarak alçak bir sesle tek katlı, geniş taraçalı eviyle, Tatarlarla ilgili bir şeyler mırıldanmaya başladı.

Çehov'u severdi, ona baktığı zamanlar gözleri sevgiyle dolardı, Anton Pauloviç'in yüzünü bakışlarıyle okşardı. Hastalığının sürmekte olduğu sıralarda bir gün, terasta sandalyesinde oturuyordu, Anton Pauloviç çimenli avluda Alexsandra Lvovna ile birlikte yürürken, Tolstoy fısıldadığı şu sözlerle onlara doğru uzanıverdi sanki: «Ah, ne güzel, ne görkemli bir adam: bir kız gibi alçakgönüllü, sessiz! bir kız gibi de güzel yürüyor. Düpedüz olağanüstü bir şey bu.»

Bir akşam üstü alaca karanlıkta, gözleri yarı kapanık, kaşlarını oynatarak, **Sergius Baba**'dan kadının yalnızlığa çekilmiş adamı ayartmaya gidişi sahnesinin değişik bir örneğini okudu: Sonuna değin okudu, sonra, kafasını kaldırıp gözlerini kapayarak kesin bir sesle: «Ne güzel de yazmış koca adam, ne güzel.» dedi.

Öylesine şaşırtıcı bir yalınlıkla söyledi ki bunu, duyduğu tad öylesine içtendi ki, onun o halini görmenin bende uyandırdığı sevinci hiç bir zaman unutamıyacağım, nasıl dile getireceğimi bilemediğim, ancak büyük bir çabayla gizleyebildiğlm bir sevinç. Yüreğimin vuruşları durdu bir an, sonra çevremdeki her şey dirilivermiş, yeniden canlılık kazanmış gibi gözüktü bana.

Konuşmasının olağanüstü, tanımiara sığmaz güzelliğini anlamanız için daha önce dinlemiş olmanız gerekirdi onu; bir bakıma yanlış, aynı sözcüklerin üstüste kullanılışlarıyle dolu, köylü yalınlığı sinmiş bir konuşmaydı bu. Sözlerinin etkisi yalnız konuşmasındaki vurgulardan, yüzünün taşıdığı anlamlardan değil, gözlerindeki oyunlarla ışıktan doğardı; tanıdığım en anlamlı gözlerdi bunlar. Leo Nikolayeviç'in iki gözünde bin göz vardı.

Bir gün Suler, Sergey Lvoviç, Çehov, bir de başka biri, parkta oturmuş kadınlardan söz ediyorlardı; Tolstoy uzun bir süre sessiz sessiz dinledi, sonra birdenbire:

«Kadınlarla ilgili gerçeği ben, bir ayağım çukurdayken söyleyeceğim size — söyleyeceğim, sonra tabutuma atlayıp kapağını üstüme örterek 'Ne isterseniz yapın şimdi,'» diyeceğim. Bize bakışı öyle yırtıcı, öyle korkunçtu ki, bir süre hiç birimizden çıt bile çıkmadı.

Bir Vaska Buslayev'in sorgucu yaramaz yabanlığı vardı onda, bir dikbaşlılık, ayrıca yanıbaşında hep gizli duran bir şüphecilik.

Garip! Tolstoy'un Buslayev özelliğini **Simplicissimus'**un karikatürcüsü Olaf Gulbranson gizemli bir

sezgiyle kavramıştı: Çizdiği resme bakarsanız, gerçek Tolstoy'u ne büyük bir şaşırtıcılıkla görebildiğini, hiç bir şeyi kutsal saymayan, «ne bir aksırığa, ne düşe, ne de bir kuş ötüşüne» inanan buğulu, saklı gözleriyle o yüzün ne büyük bir düşünsel gözüpeklik taşıdığını görürsünüz.

Koca büyücü gözümün önünde duruyor, herkese yabancı; her şeyi kucaklayacak bir gerçeği aramış da bulamamış yalnız bir gezgin — ona bakıyorum, yitirmekten üzüntü duyuyorsam da, onu tanımış olmak içimi gururla dolduruyor, acılarımı, üzüntümü hafifleten bir gururla.

Leo Nikolayeviç'i «Tolstoycular» arasındayken görmek çok ilginçti; bütün dünyaya sesini ardı arkası kesilmeksizin duyuran soylu bir çan kulesi, çevresinde de koşuşup duran, çana karşı kuşkulu kuşkulu havlayan, sonra da «En güzel hangimiz havladı?» der gibi birbirine bakan küçücük ürkek köpekler. Her zaman, bunların, bir ikiyüzlülük, çıkarcılık ruhuyle, bencil bir aşağılıkla, miras avcılığıyle Yassnaya Polyana'yı da Countess Panin'in evi gibi bozup çığrından çıkardıklarını düşündüm. «Tolstoycular»ın, taşıdıkları köpek kemiklerini kutsal nesne diye yutturarak, «Mısır karanlığı», «Meryem Ana'mızın sevgili gözyaşları» gibi şeyler satarak Rusya'nın bütün karanlık köşelerini adım adım dolaşan keşişlerle ortak bir yanları vardır. Bunlardan biri bir gün Yassnaya Polyana'da tavuklara haksızlık etmemek için yumurta yemeye yanaşmadı, ama sonradan Tula tren istasyonunda kıtlıktan çıkmışcasına et atıştırıyor, bir yandan da homurdanıyordu: «Yaşlı dostumuz bu işleri abartıyor biraz.»

Hemen hemen hepsi, inlemeyi birbirini öpmeyi severdi; hepsinin de terleyen kemiksiz elleri, yalan söyleyen gözleri vardı. Öte yandan, işlerini de pek bilirler, dünya işlerini büyük bir ustalıkla yürütürlerdi.

Leo Nikolayeviç tabii «Tolstoycular»ın ne değerde kimseler olduğunu çok iyi anlamıştı; Tolstoy'un gönülden sevdiği, her zaman gençlik dolu bir ateşle, içtenlikle andığı Sulerzhizki de bilirdi ne mal olduklarını. Bir gün, bu «Tolstoycular»dan biri Yassaya Polyana'da, Tolstoy'un öğretisini benimsedikten sonra yaşamasının ne büyük bir mutluluk kazandığını, ruhunun ne denli arındığını göz kamaştırıcı sözlerle saydı döktü. Leo Nikolayeviç kulağıma eğilerek yavaş bir sesle: «Her zaman yalan söyler, alçak, ama bana hoş görünmek için yapıyor bunu...» dedi.

Çokları onun hoşuna gitmeye çalışırdı, ama bu çabalarında en küçük bir ustalık izine rastlamadım. Evrensel bağışlama yetisi, insanın komşularını sevmesi, Tanrı'nın buyrukları, Buddhism gibi alışılmış konulardan bana pek az söz açmıştı, belki de bütün bunların beni etkilemeyeceğini hemen anladığı için olacak. Beni çok sevindiren bir durumdu bu.

Canı istedi mi, olağanüstü derecede sevimli, duyarlı, anlayışlı olabilirdi; konuşmasında büyüleyici bir yalınlık, incelik vardı, ama kimileyin de onu dinlemek bir işkence olurdu. Kadınlar konusunda söylediklerinden her zaman tiksinmişimdir — ağza alınmayacak ölçüde «kaba» şeyler söylerdi, sözlerinde bir yapmacıklık, içtenlikten yoksunluk sezilirdi, çok da kişisel şeylerdi üstelik. Bir kez incinmişti de sanki, ne unutabiliyor ne de bağışlayabiliyordu. Kendi-

sini ilk tanıdığım akşam, çalışma odasına götürdü beni — Moskova'da Khamovniki'deydi bu — sonra, karşısında oturtarak **Varienka Oliessova** ile **Yirmi Altı ve Bir**'den konuşmaya başladı. Sesiyle büyülenmiştim, kafam allak bulak olmuştu, öylesine dobra dobra, sakınmadan konuşmuş, sağlıklı bir kız için namus kurallarına bağlı kalmanın doğal bir şey olmadığını ileri sürmüştü. «On beşine varan bir kız sağlıklı ise, dokunulmayı, kucaklanmayı ister. Kafası bilinmeyenin, anlayamadığının korkusuyla doludur daha — namusluluk, lekesizlik dedikleri de budur işte. Ama gövdesi bu kavranamazın doğru, yasalara uygun olduğunu sezinler, kafaya karşı gelerek, yasanın gereğinin yapılmasını diler. Şimdi Varienka Oliessova için sağlıklı diyorsun, ama duyguları kısır onun — gerçeğe aykırı bu.

Sonra bir alay ağıza alınmaz sözü, bana sinikce görünen, giderek beni gücendiren bir yalınlıkla kullanarak, **Yirmi Altı ve Bir**'deki kızdan konuşmaya başladı. Sonraları böyle sözleri yalnız daha belirli, daha kesin bulduğu için kullandığını anlamaya başladım, ama ilkin onu dinlemek katlanılmaz bir şey olmuştu benim için. Hiç karşılık vermedim, sonra birden bana yönelerek, büyük bir yakınlıkla yaşamımı, neler üstüne çalıştığımı, neler okuduğumu sordu.

«Çok okuduğunu söylediler bana; doğru mu? Korelenko müzisyen midir?»

«Sanmıyorum; ama kesinlikle bilmiyorum.»

«Bilmiyor musun? Öykülerini sever misin?»

«Evet, çok.»

«Aranızdaki karşıtlıktan dolayı. Onda duygusal

özellik var, sende olmayan bir özellik bu. Weltmann'ı okudun mu?»

«Evet.»

«İyi bir yazar değil mi, usta, ne dediğini bilen, abartmalardan uzak? Zaman zaman Gogol'dan iyi. Balzac'ı iyi biliyordu. Gogol ise Marlinski'ye öykünür.»

Gogol'ün Hoffmann'dan, Stern'den, belki Dickens'dan etkilenmiş olabileceğini söylediğim zaman, göz kırparak sordu: «Bir yerde mi okudun bunu? Hayır, doğru değil. Gogol Dickens'i tanımış olamaz. Ama senin bir hayli okumuş olman gerek: bana bak, tehlikeli bir şey bu. Kolzov'u yıkan bu olmuştur.»

Beni kapıya geçirirken kucaklayarak öptü: «Sen gerçek bir mujiksin. Yazarlar arasında yaşamak güç gelecek sana belki, ama aldırma, korkma, içinden geleni söyle her zaman, kaba olsa bile sakıncası yok. Duyarlı kişiler anlayacaktır.»

Bu ilk karşılaşmadan iki izlenim edinmiştim: Tolstoy'u görmüş olmaktan dolayı sevinçliydim, gurur duyuyordum bununla, ama konuşması bir sınavı andırıyordu, bir bakıma, karşımda **Kazaklar**'ın, **Kholstomier**'in, **Savaş ile Barış**'ın yazarını değil, bana karşı özel bir davranış takınarak, ortamalı bir dille, sokakların, pazar yerlerinin diliyle konuşmayı gerekli gören bir **barin** bulmuştum. Bu durum, onunla ilgili düşüncemi sarstı, kökü derinlerde olan, çok değer verdiğim bir düşünceydi bu.

Sonraki karşılaşmamız Yassnaya Polyana'da oldu. Yağmur çisentili karanlık bir güz günüydü, ağır bir palto, uzun deri çizmeler giymişti, huş

ağaçları korusunda bir gezintiye götürdü beni. Hendeklerden, su birikintilerinden küçük bir oğlan çocuk gibi atlıyor, dallardan yağmur damlalarını silkeliyor, bir yandan da bana Fet'in bu koruda kendisine Schopenhauer'ı açıklayışını eşsiz bir ilginçlikle anlatıyordu. Huş ağaçlarının ıslak, parlak gövdelerini sevgiyle okşarken :

«Şu sıralarda bir şiir okudum :

Mantarlar yok artık, ama koğuklarda
Mantar nemliliğinin ağır kokusu...

Çok güzel, çok doğru.» dedi.

Ansızın ayaklarımın arasından bir tavşan fırladı. Leo Nikolayeviç birden heyecanlandı, yüzü ışıdı, gerçek bir eski sporcu gibi sevinçle haykırdı. Sonra garip, küçük bir gülümseyişle bana baktı, duygulu, insancıl bir kahkaha koyverdi. O anda olağanüstü bir sevimliliği vardı.

Bir başka gün de parkta bir atmacaya bakıyordu: atmaca, tepesinde dönüp duruyor, kaskatı gerilmiş gibi süzülerek gökte çemberler çiziyor, eyleme geçme anının gelip gelmediği konusunda çekimsermiş gibi, kanatlarını belli belirsiz kımıldatıyordu. Leo Nikolayeviç gözlerine eliyle gölge yaparak, coşkuyla mırıldandı: «Bizim civcivlere göz koymuş alçak. İşte işte.... geliyor.... ooo, ürktü. Bakıcı oralarda değil mi? Çağırayım şu bakıcıyı....»

Bakıcıya seslendi. Sesinden ürken atmaca yukarılara doğru dikildi, süzülerek uzaklaştı, gözden yitti. Leo Nikolayeviç iç geçirdi, biraz kendi kendini suçlandırırcasına: «Bağırmamalıydım,» dedi, «nasıl olsa çekip gidecekti....»

Bir kez de Tiflis'ten söz ederken, V. V. Fleros-

ki Bervi'nin adını andım. «Tanıdın mı onu?» diye sordu Leo Nikolayeviç ilgiyle: «Söyle, nasıl bir adam?»

Flerovski'yi anlattım: boylu poslu, uzun sakallı, ince, çok iri gözlü; uzun, yelken bezinden yapılma bir gömlek giydiğini, kuşağına takılı bir çıkın dolusu kırmızı şarapta pişirilmiş pirinçle, elinde de kocaman bir şemsiyeyle, benimle birlikte Kafkasların dağ yollarında nasıl dolaştığını; dar bir geçitte bir mandayla karşılaşmamızı, açılmış şemsiyeyi göstererek hayvanı uzaklaştırmaya çabalayışımızı, sakınarak yavaş yavaş geri çekilirken az daha uçurumdan aşağı yuvarlanacağımızı anlattım. Birden Tolstoy'un gözünde yaşlar belirdiğini gördüm, bocalayarak durakladım.

«Aldırma,» dedi, «anlat, anlat. İyi bir adamla ilgili şeyler işitmek kıvanç verir bana. Ben de hep böyle düşünürdüm onu, tek. Bütün köktencilerin en olgunu, en ustası o; **Alfabe**'sinde bütün uygarlığımızın barbarca olduğu sonucuna varır, kültürün güçlü ulusların değil, barışçı güçsüz ulusların işi olduğunu, varoluş kavgasının, kötülüğü haklı çıkarmak için uydurulmuş yalancıktan bir buluş olduğunu söyler. Tabii sen katılmazsın bu düşüncelere? Ama Daudet katılır, onun Paul Astier'ini tanıyor musun?»

«Ama Flerovski'nin kuramını, Normanların Avrupa tarihinde oynamış oldukları rolle nasıl bağdaştırabilirsiniz?»

«Normanlar mı? O başka bir şey.»

Karşılık vermek işine gelmedi mi, «o başka bir şey» derdi her zaman.

Leo Nikolayeviç bana hep, edebiyat konusunda

konuşmaktan pek hoşlanmayan, ama bir yazarın kişiliğine candan ilgi duyan bir kimse olarak görünmüştür — bunda yanıldığımı da sanmıyorum: «Tanıyor musun onu? Ne biçim bir adam? Nerde doğmuş?» sorularını sık sık işitirdim ağzından. Hemen hemen bütün düşünceleri garip bir ışık tutardı sözü geçen kişiye.

V. K. için düşünceli düşünceli: «Büyük bir Rus değil, dolayısıyle bizim yaşamımızı bizden daha iyi, daha bir gerçeklikle görmesi gerekir.» dedi. Canı gibi sevdiği Anton Çehov için: «Tıp bilgisi ayağına dolanıyor, doktor olmasaydı daha da iyi bir yazar olurdu,» genç yazarlardan biri için: «İngiliz olmaya öykünüyor, bir Moskovalının en az başarabileceği bir kişiliktir İngiliz kişiliği,» bana da bir kez: «bir uydurmacısın sen; bütün bu senin Kuvalda'lar uydurma şeyler.» dedi. Kuvalda'nın yaşamdan alınma olduğunu söylediğimde «Peki söyle, nerde karşılaştın onunla?» diye sordu.

Kazan yargıcı Konovalov'un mahkemesindeki, Kuvalda adı altında çizdiğim kişiyle ilk karşılaştığım sahneyi anlattığımda gözleri yaşarıncaya değin güldü. «Soylu kan,» dedi, gözlerinin yaşını silerek, «evet — soylu kan. Ama ne tatlı, ne eğlenceli. Yazışından daha iyi anlatıyorsun. Evet, bir uydurmacısın sen, bir romantik, açıkca söylemelisin bunu.»

İnsanları kendi görmek istedikleri biçimde çizdikleri için bir bakıma bütün yazarların uydurmacı olduğunu söyledim; yaşamın kötülüklerine, her şeye, gerekirse zora bile başvurarak karşı koymak isteyen etkin insanları sevdiğimi de belirttim.

«Zor kullanmak baş kötülüktür», dedi şaşkın-

lıkla, kolumdan tutarak: Şimdi bu çelişmenin içinden nasıl çıkacaksın, uydurmacı? Senin **Yol Arkadaşım** uydurma değil — uydurma olmadığı için de başarılı. Ama düşünmeye başladığın an şövalyeler çıkarıyorsun ortaya, Amadis'ler, Siegfried'ler.»

İnsan kılığındaki kaçınılmaz «yol arkadaşları» dünyasında yaşadığımız sürece her şeyi incecik kumlar üstüne, düşman bir gereç kullanarak kurmaya çalıştığımızı belirttim.

Gülümseyerek beni dirseğiyle dürttü: «Bundan çok, çok sakıncalı sonuçlar çıkarılabilir. Senin sosyalistliğin de sugötürür. Bir romantiksin sen, romantiklerin de tekerklilikten (monarşi) yana olmaları gerekir — her zaman böyle olagelmişlerdir.»

«Peki ya Hugo?»

«Hugo? O başka. Sevmem Hugo'yu, patırtıcı bir adam.»

Bana sık sık ne okuduğumu sorar, kötü bellediği bir kitabı seçmişsem, her zaman ayıplardı.

«Gibbon, Kostomarov'dan daha kötüdür; Mommsen'i okumalı insan, çok sıkıcı gerçi, ama bütünüyle öyle somut ki.»

İlk okuduğum kitabın **Semganno Kardeşler** olduğunu öğrendiği zaman, öfkelendi bile: «Bak, oldu mu ya — budalaca bir roman. Seni bozan da bu olmuş işte. Fransızların üç yazarı vardır, Stendhal, Balzac, Flaubert; bir de Mauppasant belki, gerçi Çehov ondan daha iyi ama. Goncourtlar soytarıdan başka bir şey değildirler, ağırbaşlı görünmeye öykünürler ancak. Yaşamı, kendileri gibi uydurmacıların yazdığı kitaplardan öğrenmişler, ağırbaşlı bir iş yap-

tıklarını sanmışlardır; ama hiç kimseye yararı olmayan bir şeydi bu.»

Bu düşüncesine katılmadım, biraz kızdı Leo Nikolayeviç; karşı durulmaya hiç mi hiç dayanamazdı, düşünceleri ise kimi zaman garip, kaypak bir nitelikte olurdu.

«Soysuzlaşma diye bir şey yoktur,» dedi bir kez. «İtalyan Lombroso ortaya çıkarmış bunu, ondan sonra da papağan gibi cıyaklayıp duran Yahudi Nordau gelir. İtalya, şarlatanların, serüvencilerin ülkesidir: Arentino'lar, Casanova'lar, Cagliostro'lar ile benzerleri çıkar ancak İtalya'dan.»

«Garibaldi?»

«Politikaya girer o; o başka.»

Rusya'daki tüccar-tabaka ailelerinin yaşamından alınma bir yığın kanıtı şöyle karşıladı :

«Gerçek değil bunlar; ustaca kitaplarda yazılı şeyler ancak.»

Tanıdığım bir tüccar ailesinin üç kuşaklık tarihçesini anlattım kendisine, soysuzlaşma yasasının kaçınılmaz işleyişine örnek bir tarihçe. Sonra heyecanla kolumu çekiştirerek, bu söylediklerimi yazmamı söyledi: «Bak bu gerçek işte. Biliyorum; Tula'da buna benzer iki aile var. Yazılmalı bu. Uzun bir roman, kısaltılarak yazılmış, anlıyorsun değil mi? Yapmalısın bunu.» Gözleri parladı.

«Ama o zaman şövalyeler çıkacak ortaya gene Leo Nikolayeviç.»

«Böyle deme şimdi. Gerçekten söylüyorum bunu. Keşiş olup da bütün aile için dua etmek isteyen kişi — çok güzel. Gerçek bu: sen günah işle, ben de gidip dualarımla senin günahını bağışlatayım.

Sonra öteki, bıkkın, paraya tapan, ailenin kurucusu — o da gerçek. Sarhoş, haylaz, herkesi seven bir herifken birdenbire bir cinayet işliyor — ah, çok güzel. Hırsızlarla dilenciler arasında kahraman aramamalısın, gerçekten aramamalısın, yazılmalı bu. Kahramanlar — bir yalan bu, bir uydurma; insanlar vardır ancak, insanlar, başka hiç bir şey.»

Sık sık öykülerimdeki abartmalara takılırdı, ama bir kez **Ölü Canlar**'dan söz ederken uysal uysal gülümseyerek:

«Biz hepimiz korkunç uydurmacılarız. Ben kendim sözgelişi, yazarken kişilerden birine acımaya başlarım birden, tutar ona birtakım iyi nitelikler veririm, ya da başka bir kişinin iyi bir niteliğini yok ederim, acıdığım kişi ötekilerle karşılaştırılınca kapkara gözükmesin diye.» dedi. Sonra da amansız bir yargıcın ciddî sesiyle ekledi: «Sanatın bir yalan, herkesin kendince uyguladığı bir yapmacık, insanlara zararlı bir şey olduğunu söylemem bundan dolayı. İnsan gerçek yaşamın ne olduğunu değil, yaşam konusundaki kendi kanısını yazıyor düpedüz. Benim bir kuleyi ya da denizi, ya da Tatar'ı nasıl gördüğümden kime ne — ilginç bir yanı, bir yararı var mı bunun?» Bir gün Dyulbev'den Ai-Todor On'a giden aşağı yolda yürüyorduk; genç bir adamın tüy gibi adımlarıyle yürüyordu, her zamankinden daha sinirli bir sesle: «Gövde ruhun buyruklarına koşan uysal bir köpek olmalıdır; ama biz — biz nasıl yaşıyoruz? Gövde köpürüp ayaklanıyor, ruh ise içler acısı bir durumda, ister istemez onun ardından gidiyor.»

Yüreğinin üstünü bastıra bastıra oğuşturdu,

kaşlarını kaldırdı, sonra bir şey anımsayarak ekledi: «Moskova'da bir güz günü, Sukhariov Kapısı'nın yakınlarındaki bir sokakta, bir hendeğin içinde yatan sarhoş bir kadın görmüştüm. Bir evin avlusundan akan kirli sular boynunu, sırtını ıslatıyordu. O soğuk pis akıntıların içinde mırıldanarak, titreyerek, ıslak ıslak kıvranarak uzanıyor, ama ayağa kalkamıyordu.

Tiksintiyle irkildi, gözlerini yarı kapadı, başını salladı, tatlı bir sesle ekledi: «Burada oturalım... En bayağı en iğrenç bir şey bu, sarhoş bir kadın. Kalkmasına yardım etmek istedim, ama edemedim; öylesine iğrendim; öyle kaygan öyle yapışkandı ki — bir dokunursam elimi bir ayda temizleyemem gibi geldi bana — iğrenç. Kaldırımın kıyısında da yanaklarından yaşlar yuvarlanan parlak külrengi gözlü bir çocuk oturuyordu: 'Anne... an—ne—e... kalk' diyordu. Kadın kollarını kımıldatıyor, horulduyor, başını kaldırıyor, sonra gene boynu «pat» diye pisliğe gömülüyordu.»

Sessizdi, çevreye bakıyordu, nerdeyse fısıldar bir sesle gene: «Evet, evet, korkunç. Sarhoş kadın gördün mü çok? Sürüyle mi? — Tanrım! Onları yazmamalısın, yazmamalısın.» dedi.

«Neden?»

Gözlerime dik dik baktı, gülerek tekrarladı: «Neden?» Sonra düşünceli düşünceli yavaşça ekledi. «Bilmem. Ağzımdan çıkıverdi işte.... pisliği anlatan şeyler yazmak ayıp bir şey. Ama olsun, neden yazılmayacakmış? Evet, her şeyi yazmak gerek, her şeyi.»

Gözleri yaşardı. Sildi, yaşlar gene yüzünün kı-

rışıklarından süzülürken gülümseyerek mendiline baktı. «Ağlıyorum,» dedi. «Yaşlı bir adamım ben. Korkunç bir şeyi anımsamak yüreğime işliyor.»

Bana dirseğiyle yavaşçacık dokunarak: «sen de — sen de bir gün kendi yaşamını sürmüş, tüketmiş olacaksın, her şey tıpkı eskisi gibi duracak, işte o zaman sen de benim gibi, benden daha kötü ağlayacaksın, iki gözün iki çeşme. Her şey yazılmalı, her şey: yoksa o küçük güzel çocuk gücenebilir, bizi suçlandırabilir — 'gerçek değil, gerçeğin hepsi değil bu,» der sonra. Gerçek konusunda titizdir o.» dedi.

Birden silkiniverdi, yumuşak bir sesle: «Şimdi bir öykü anlat bana; sen güzel anlatıyorsun. Bir çocukla, kendi çocukluğunla ilgili bir şey. Senin bir zamanlar çoçuk olduğuna inanmak kolay değil. Garip bir yaratıksın sen, sanki büyük doğmuşsun. Düşüncelerinde bir hayli çocuksu, olgunluktan uzak yönler var, ama yaşamı gereğinden çok daha fazla tanıyorsun — daha fazlası da can sağlığı artık. Evet, bir öykü anlat...»

Bir çam ağacının çıplak kökleri üstüne rahatça oturuverdi, karıncaların boz iğne yapraklar arasında kımıl kımıl kaynaşmasına baktı.

Güney'in hep kendini duyuran tantanası, gösterişi, deli dolu bitki örtüsü içinde, Kuzey'den gelmiş bir kimseye o, Leo Tolstoy — adı ile içindeki gücü dile getirmekte — ufak tefek görünüşlü, bununla birlikte toprağın derinlerine uzanan çok güçlü köklere düğümlü, örülü — Kırım'ın göz kamaştırıcı görünümüyle garip bir aykırılıkta gözükebilir; demek istediğim, hem tam kendine uygun çevrede, hem

de çevresine uymaz bir durumdaydı. Çok eski çağlardan gelme bir adamdı sanki, dörtbir yanına egemen — kendi eliyle kurmuş olduğu eve, aradan yüzyıllar geçtikten sonra gene varan bir yapı ustası. Yapının içindeki bir çok şeyi unutmuş artık; birçok şey yeni onun için; her şey yerli yerinde, ama gene de bütünüyle değil, neyin yittiğini, niçin yittiğini bulması gerek ilkin.

Yollarda, dar geçitlerde, yeryüzünü bulgulayan usta bir gezginin çabuk, tezcanlı adımlarıyla yürür, ne bir çakıltaşı kaçardı gözlerinden, ne de bir düşünce; ölçen, deneyen, karşılaştıran bakışlar. Dörtbir yanına yılmak bilmez düşüncelerin canlı tohumlarını saçardı. Bir gün Suler'a: «Sen Liovuşka, kendini beğenmişliğinden dolayı iyi olmayan hiç bir şeyi okumuyorsun, oysa Gorki kendine güvensizliğinden dolayı, iyi olmayan birçok şey okuyor. Ben ise iyi olmayan birçok şey yazıyorum, yaşlı bir adamın tutkusundan ileri geliyor bu, herkesin benim gibi düşünmesi isteğinden. Bu iyi bir şey tabii bence, Gorki kötü bir şey olduğunu düşünüyor bunun, sen ise hiç düşünmüyorsun; sen ancak gözlerini kırpıştırarak, tutunabilecek bir şey arıyorsun. Bir gün senin olmayan bir şeye tutunacaksın — daha önce başından geçmedi değil bu. Pençelerini geçireceksin, asılacaksın biraz, yerinden oynamaya başladığı zaman bırakmayı denemiyeceksin. Çehov'un çok güzel bir öyküsü vardır, **Sevgili** — sen ordaki kadın gibisin biraz.»

«Ne bakımdan?» diye sordu Suler, gülerek.

«Sevebillyorsun, ama seçmeye gelince — hayır hayır, yapamıyorsun, havadan sudan şeyler uğruna

tüketeceksin kendini.»

«Peki, herkes böyle midir?»

«Herkes mi?» dedi Leo Nikolayeviç. «Hayır, herkes değil.»

Sonra birden, bana bir tokat indirircesine sordu: «Neden Tanrı'ya inanmıyorsun?»

«İnancım yok benim, Leo Nikolayeviç.»

Gerçek değil. Doğuştan inanan bir kişisin sen, Tanrı'sız edemezsin. Bir gün kendin de anlayacaksın bunu. İnançsızlığın, kırgınlığından doğan dikbaşlılığının sonucu. Birtakım kimseler de utandıkları için inanmazlar; gençlerde görülüyor bu; sözgelişi bir kadına tapıyorlar, ama anlamaz korkusuyle ya da göze alamadıkları için, göstermekten kaçınıyorlar bu sevgiyi. İnanç da sevgi gibi, biraz ylğitlik, biraz gözüpeklik ister. İnsan kendi kendine 'inanıyorum' derse olur biter; o zaman her şey gönlünüzce görünür, açıklanır, sizi kendine çeker. Nitekim çok seviyorsun; inanç da daha büyük bir sevgidir ancak: daha da çok sevmelisin, o zaman sevgin inanca dönüşür. İnsan bir kadını severse, o kadın doğrudan doğruya yeryüzünün en iyi kadını olur. Herkes en iyi kadını sever, bu inançtır işte. İnancı olmayan kişi sevemez: Bugün bir kadını sever, önümüzdeki yıl bir başkasını. Böyle adamlar, ruhça kısır bir yaşamı sürdüren serserilerdir — iyi bir şey değil bu. Ama sen inanan biri olarak doğmuşsun, tersine gitmen boşuna. Güzellik diyeceksin belki şimdi. Peki nedir güzellik? En yüce, en yetkin olan Tanrı'nın kendisi değil mi?»

Benimle bu konuda hiç konuşmazdı, sözlerinin ciddîliği, apansızlığı biraz heyecanlandırdı beni. Su-

suyordum.

Bağdaş kurmuş, bir divanda oturuyordu, birden utku dolu bir gülümsemeye bürünerek, bana parmağını salladı: «Susmakla kurtulamazsın bundan, hayır.»

O zaman, Tanrı'ya inanmayan ben, bilmem neden, epey sakınarak, biraz da ürkerek baktım ona, baktım, düşündüm: «Tanrı gibi bir adam.»

Bu kitap, Leo Tolstoy'un Kırım'da Gaspra dolaylarında yaşadığı sıralarda, Gorki'nin yazdığı notlardan derlenmiştir. Notlar Tolstoy'un ağır hastalığıyle iyileşmesi dönemini kapsar. Bunlara Leo Tolstoy'un Yassnaya Polyana'dan ayrılışı ile ölümü etkisi altında kalan Gorki'nin bitmemiş bir mektubu da eklenmiştir. Mektup, o zaman yazılmış olduğu biçimde, tek sözcük bile değiştirilmeden ve tamamlanmadan yayımlanmıştır.

Gorki'nin bu küçük fakat çok önemli kitabı Akşit Göktürk'ün usta kalemiyle, değerinden hiç birşey kaybetmeden, Türkçeye kazandırılmıştır.

Başnur Matbaası, Ankara - 1967

4 Lira